

Herman Hese:

Sidarta

SIN BRAMANA

U senci kuće, na sunčanoj rečnoj obali kraj čunova, u senci smokvinih stabala stasao je Sidarta, prelepi sin bramana, mladi soko, zajedno sa Govindom, svojim prijateljem. Sunce je opalilo njegova svetla pleća na obali reke, kada se kupao, obavljao sveta pranja, prinosio svete žrtve. Senke su se slivale u njegove crne oči u mangoovom lugu za vreme dečaćkih igara, kada je slušao majčinu pesmu, kada je prinosio svete žrtve, slušao učenje svoga oca, učenjaka, u razgovoru sa mudracima. Odavno je Sidarta učestvovao u razgovorima mudraca, učio se sa Govindom govorništvu, učio se sa Govindom veštini razmišljanja, podvrgavao meditacijama. Umeo je da nečujno izgovori om, reč nad rečima, da je izgovara u sebi sa udahom, da je izgovara iz sebe sa izdahom, sabrane duše, čela ovenčana sjajem bistroumna duha. U biti svoga bića već je znao za atman, nerazrušiv, sjedinjen sa svemirom.

Radost bi zaigrala u srcu njegovog oca zbog sina, sklonog učenju, žednog znanja, kad bi video da on izrasta u velikog mudraca i sveštenika, u velikana među bramanima.

Milina bi zaigrala u nedrima njegove majke kad bi ugledala kako seda i kako ustaje snažni lepi vitkonogi Sidarta, kako je pozdravlja savršeno uglađeno.

Ljubav bi se rađala u srcima mladih bramanskih kćeri kada bi Sidarta prolazio ulicama grada, svetla čela, kraljevska pogleda, uzanih bedara.

Ali, više od svih njih voleo ga je Govinda, njegov prijatelj, sin bramana. Voleo je Sidartin pogled i njegov umiljat glas, voleo je njegov hod i savršeni sklad njegovih pokreta, voleo je sve što je Sidarta činio i rekao, a najviše je voleo njegov duh, njegove uzvišene, vatrene misli, žarku volju, njegovu obdarenost.

Govinda je znao da Sidarta neće biti običan braman, lenj obredni činovnik, gramzivi prodavac vradžbina, sujetan, jalov besednik, da neće biti zao, podmukao sveštenik, niti pitoma, glupava ovca među brojnim stadom. Ne, on to neće biti, a ni sam Govinda nije želeo da postane takav, da bude braman kakvih ima na desetine hiljada. Želeo je da bude sledbenik Sidarte, voljenog, uzvišenog. I ako bi Sidarta jednom postao bog, ako bi jednom ušao među ozarene, Govinda će ga slediti, kao njegov prijatelj, pratilac, kao njegov sluga, kopljonoša, njegova senka. Svi su voleli Sidartu, svima je on bio radost, svima uživanje.

Ali, Sidarta sam sebi nije bio radost, nije uživao u sebi. Promičući ružičastim stazama smokvika, sedeći u plavičastoj senci u lugu razmišljanja, perući svoje telo pri svakodnevnom pokajničkom kupanju, prinoseći žrtvu u dubokoj senci mangoove šume, savršeno skladnih pokreta, voljen od svih, svima radost, on ipak nije u svom srcu nosio radost. Snovi i nemirne misli dolazili su mu iz rečnih voda, iz svetlucanja noćnih zvezda, iz rastopljenih sunčevih zraka, nadirali su snovi i nespokojstvo duše iz žrtvenog dima, iz daha stihova Rig-vede, iz odlomaka učenja starih bramana.

Sidarta je u sebi počeo da pothranjuje nezadovoljstvo. Da oseća da ga ljubav oca, ljubav majke, pa i ljubav njegovog prijatelja, Govinde, neće uvek i za

sva vremena usrećiti, utoliti, zasititi i zadovoljiti. Počeo je da naslućuje da su mu prečasni otac i ostali njegovi učitelji, mudri bramani, već saopštili veći i najbolji deo svoje mudrosti, da su svoje obilje već ulili u posudu njegovog uma punog iščekivanja, a ta posuda nije bila puna, duh nije bio zadovoljan, duša nije bila spokojna, srce se nije stišalo. Sveta pranja su bila dobra, ali ona su bila samo voda, nisu mogla da speru greh, nisu lečila žeđ duha, nisu mogla da razreše pritisak u srcu.

Osobite su bile žrtve i prizivanje bogova - ali zar je to bilo sve? Da li su žrtveni obredi pružali sreću? I kako su stvari stajale sa bogovima? Da li je zbilja Prajapati stvorio svet? Nije li to bio Atman, on, jedini, svemogućí? Nisu li likovi bogova stvoreni kao ti i ja, podređeni vremenu, prolaznosti?

Da li je samim tim dobar, da li je pravilan, da li je celishodan čin prinošenja žrtve bogovima? Kome drugom je trebalo prinostiti žrtve, kome drugom odavati počast, da li Njemu, Jedinom, Atmanu? I gde je boravio, gde je kucalo njegovo večno srce, gde drugde doli u sopstvenom ja, u onome najdubljem, u nerazrušivom, koje svakako nosi u sebi. Ali, gde je bilo to ja, to najunutarnijije, poslednje? Nije bilo meso i kost, ni misao, niti svest, tako je glasilo učenje najmudrijih.

Gde se onda nalazilo? Da bi se prodrlo do tog ja, do sebe, do atmana - da li je postojao neki drugi put za kojim je vredelo tragati? Oh, niko mu nije ukazivao na taj put, niko ga nije znao, ni otac ni učitelj ni mudraci, niti svete obredne pesme!

Bramani i njegove svete knjige znali su sve, o svemu su vodili brigu i više od toga, o stvaranju sveta, o postanku govora, hrane, o udahu i izdahu, o poretku čula, o delima bogova - znali su beskrajno mnogo - ali, da li je bilo vredno znati sve to, a ne znati ono jedno jedino, najosnovnije i jedino bitno?

Svakako, mnogi stihovi u svetim knjigama, prvenstveno u Upanišadama Sama-veda, govorili su u divnim pesmama u tom najunutarnijem i poslednjem. >Tvoja duša je vasceli svet<, pisalo je tu, a bilo je napisano i to da čovek u snu, u najdubljem snu, ulazi u svoje najsušastvenije i boravi u Atmanu. Čudesnu mudrost su sadržali ovi stihovi, sva saznanja najmudrijih bila su sabrana u magične reči, čiste kao med koji skupljaju pčele. Zacelo, neizmerna saznanja, koja

su sakupila i očuvala bezbrojna pokolenja mudrih bramana, nisu se smela nipodaštavati.

Ali, gde su bili bramani, gde sveštenici, gde mudraci ili pokajnici kojima je uspelo ne samo da dokuče to najdublje znanje, već i da u njemu žive? Gde je

posvećeni koji će postojanje u Atmanu volšebno preneti iz sna u budno stanje, u život, u svaki korak, u reči i dela? Sidarta je poznavao mnoge prečasne

bramane, pre svih svog oca, iskonski čistog, učenog, nadasve poštovanja dostojnog.

Njegov otac je izazivao divljenje, ponašanje mu je bilo uzdržano i plemenito,

njegov život u znaku čistote, njegova reč bila je mudra, iza njegovog čela rojile su se tanane i uzvišene misli - ali, da li je on, koji je toliko znao,

živeo u blaženstvu, da li je imao svoj mir, zar nije i on bio jedan od onih koji traže, a ne mogu da utole žeđ? Zar on nije morao uvek navodno žedan piti

sa svetih izvora, napajati se prinošenjem žrtava, čitanjem knjiga, raspravama među

bramanima? Zašto je on, tako besprekoran, svakodnevno morao da sa sebe

spira greh, da obavlja čin pranja, svakoga dana i uvek ponovo? Zar Atman nije bio u

njemu, zar iz njegova srca nije izviraio praiskonski izvor? Taj praiskonski

izvor je trebalo naći u sebi, prisvojiti ga! Sve drugo je bilo samo traženje, zaobilazni put, lutanje.

To su bile Sidartine misli, to je bila njegova žeđ, to je bila njegova patnja.

Često je izgovarao reči iz jednog Čandogija-upanišada: >Zacelo, ime bramana je Satiam - zacelo, onaj kome je to poznato svakog dana ulazi u nebeski svet.<

Često mu se činilo da je nebeski svet sasvim blizu, ali nikada nije sasvim dopro do njega, nikada nije utolio poslednju žeđ. I od svih mudrih i najmudrijih koje je poznavao i koji su ga proučavali, nije bilo nijednog koji bi sasvim dopro do nebeskog sveta, koji bi sasvim utolio večitu žeđ.

-

Govindo, - reče Sidarta svom prijatelju, - Govindo, mili, pođi sa mnom do banijanovog drveta, da tonemo u meditacije.

Pošli su do banijanovog drveta i seli, ovde Sidarta, a dvadeset koraka dalje Govinda.

Pošto se smestio, spreman da izgovara om, Sidarta je mrmljao u sebi stih:

>Om je luk, a duša je strela,

Cilj strele je braman

Kome treba nepokolebljivo težiti.<

Kada je prošlo uobičajeno vreme za vežbe u meditiranju, Govinda se diže. Spustilo se veče i došlo je vreme da se obavi pranje u suton. Pozvao je Sidartu po imenu. Sidarta se nije odazvao. Sedeo je utonuo u duboko razmišljanje, svoj ukočeni pogled upravio je u neki veoma daleki cilj i, dok mu je vrh jezika virio između zuba, izgledalo je da i ne diše. Sedeo je tako, duboko zaronivši u meditiranje, misleći om, odašiljući dušu kao strelu ka bramanu.

Jednom su samane prolazili kroz Sidartin grad, isposnici-hodočasnici, tri usahla, ugasnula čoveka, ni stari ni mladi, prašnjavih i krvavih pleća, gotovo nagi, sprženi od sunca, okruženi osamom, puni zazora i odbojnosti prema svetlu, tuđinci i olinjali šakali u ljudskom carstvu. Njihovim tragom provejavao je vreli dah prigušivane strasti, razorne službe nemilosrdnog uništavanja svoga bića.

Uveče, nakon časa meditacije, Sidarta reče Govindi:

- Sutra u rano jutro, prijatelju moj, Sidarta odlazi samanama. Postaće samana.

Govinda preblede čuvši ove reči i pročitavši sa skamenjenog lica svoga prijatelja da je njegova odluka neizmenjiva kao putanja strele odapete sa luka. U magnovenju i na prvi pogled Govinda je znao: evo, to je početak, Sidarta sad ide svojim putem, nikla je klica njegove sudbine, a sa njegovom i moja. I njegovo lice postade blede kao suva kora banane.

- O Sidarto, - povika - hoće li ti to otac dozvoliti?

Sidarta ga pogleda kao da se prenuo iza sna. Munjevito je prozreo Govindinu dušu, pročitao u njoj strepnju, otkrio u njoj mirenje sa sudbinom.

- O Govindo, - reče tihim glasom - ne gubimo reči. Sutra u osvit zore počinjem život samane. Ne govorimo više o tome.

Sidarta uđe u odaju u kojoj je njegov otac sedeo na hasuri od rogozine, pride mu s leđa i zastade, sve dok otac ne oseti da neko stoji iza njega.

Braman reče:

- Jesi li to ti, Sidarto? Kazuj to što si došao da mi kažeš.

Sidarta reče:

- S tvojim dopuštanjem, oče moj. Došao sam da ti kažem da želim sutra da napustim tvoju kuću i da odem među isposnike. Moja je želja da postanem samana.

Neka se moj otac tome ne protivi.

Braman je ćutao, a ćutao je tako dugo da su se za to vreme iza malog prozora kretale zvezde i promenile svoj položaj pre no što se prekinuo tajac u odaji.

Nem i nepokretan stajao je u odaji sin, nem i nepokretan sedeo je na hasuri otac, a zvezde su se kretale nebom. Tad progovori otac:

- Ne dolikuje bramanu da izgovara reči žestine i jarosti. Ali, negodovanje mi je uskomešalo srce. Ne bih želeo da i po drugi put čujem ovu želju iz tvojih usta.

Braman lagano ustade, Sidarta je stajao nem, skrštenih ruku.

- Šta čekaš? - upita otac.

Sidarta reče: - Ti znaš.

Nezadovoljan, otac napusti odaju, nezadovoljan potraži svoj ležaj i ispruži se na njemu.

Sat kasnije, kako mu san nije dolazio na oči, braman se diže, koraknu tamo-amo i iziđe iz kuće. Bacivši pogled kroz mali prozor odaje vide Sidartu kako

stoji, skrštenih ruku, nepomičan. Mutno se belasalo njegovo svetlo gornje ruho.

Nespokojna srca otac se vratio.

Posle jednog sata, san mu nije dolazio, braman se ponovo diže, opet koraknu amo-tamo, iziđe pred kuću i vide da je mesec izišao. Bacio je pogled kroz prozor

u odaju, u njoj je stajao Sidarta, nepomičan, skrštenih ruku, a na njegovim nagim cevanicama ogledao se mesečev sjaj. Zabrinuta srca otac se vratio.

I ponovo naiđe posle jednog sata, i, pogledavši kroz prozor, vide Sidartu kako stoji na mesečini, pri sjaju zvezda, u tami. I navraćao bi tako svakog sata,

ćutke, i bacivši pogled u odaju ugledao bi Sidartu kako stoji nepomično, a srce mu se punilo gnevom, srce mu se punilo nespokojsvom, srce mu se punilo

strepnjom, punilo tugom.

I u poslednji noćni čas, pre no što će dan, opet je navratio i ugledao mladića kako stoji, pa mu se učinio velik i nekako tuđ.

- Sidarto, - progovori - šta čekaš?

- Ti znaš.

- Hoćeš li tako stajati i čekati da dođe dan, da dođe podne, da dođe veče?

- Stajaću i čekaću.

- Umorićeš se, Sidarto.

- Umoriću se.

- Zaspćeš, Sidarto.

- Neću zaspati.

- Umrećeš, Sidarto.

- Umreću.

-

Zar ćeš radije da umreš nego da poslušas svog oca?

- Sidarta je uvek slušao svog oca.

- Znači li to da se odričeš svoje namere?

- Sidarta će učiniti kako mu otac kaže.

Prva svetlost dana prodre u odaju. Braman vide da Sidarti podrhtavaju kolena. Na Sidartinom licu nije bilo drhtaja, pogled njegovih očiju bio je uperen

u daljinu. Otac je tada znao da Sidarta više nije kod njega, u zavičaju, da ga je u stvari već napustio.

Otac spusti ruku Sidarti na rame.

- Poći ćeš u šumu, - reče - i bićeš samana. Nađeš li blaženstvo u šumi, dođi i pouči me. Naiđeš li na razočarenje, vrati se i daj da opet zajednički prinosimo žrtve bogovima. Sad idi i poljubi svoju majku, reci joj kuda ideš. Meni je, međutim, vreme da pođem na reku i da obavim prvo pranje.

Skinuvši ruku sa sinovljeva ramena, iziđe. Sidarta se zateturio kada je pokušao da korača. Ovladavši svojim udovima poklonio se ocu i pošao majci, da učini kako mu je otac rekao.

Kada je u prvi osvit, polako krećući utrnule noge, napustio još usnuli grad, kod poslednjih koliba diže se neka senka, koja se tu bila šćućurila, i priključi pokloniku - Govinda.

- Došao si, - reče Sidarta i nasmeši se.

- Došao sam, - reče Govinda.

KOD SAMANA

Uveče istoga dana stigoše isposnike, usahle samane, i ponudiše im svoju pratnju i pokornost. Bili su prihvaćeni.

Sidarta pokloni svoju odeću nekom siromašnom bramanu na ulici. Nosio je još samo pregaču oko bedara i nešiveni ogrtač zemljane boje. Jeo je samo jedanput dnevno i nikad kuvanu hranu. Postio je petnaest dana. Postio je dvadeset i osam dana.

Snaga mu se istopila na butinama i obrazima. Vreli snovi sukljali su iz njegovih uvećanih očiju, na sasušanim prstima izrasli su nokti kao kandže, a na podbratku tršava brada. Pogled mu je bio leden pri susretu sa ženama; krivio je usne pun prezira kada bi prolazio kroz grad u kome su ljudi bili lepo odeveni. Viđao je trgovce kako trguju, velmože kako odlaze u lov, ožalošćene kako oplakuju svoje mrtve, bludnice kako se nude, lekare kako se zauzimaju oko bolesnika, sveštenike kako određuju dan za setvu, zaljubljene kako vode ljubav, majke kako doje decu - i sve to nije bilo dostojno njegovog pogleda, sve je bilo lažno, sve je zaudaralo, vonjalo na laž, sve je bila samo obmana uma, varka sreće i lepote, sve samo prikrivena trulež. Gorak je bio ukus sveta. Život je bio patnja.

Sidarta je pred sobom imao samo jedan jedini cilj: da u njemu sve bude prazno, bez žeđi, bez želja, bez snova, bez radosti i tuge. Da odumre i da više ne bude ja, da opustela srca nađe mir, da u mislima, u nebiću, bude otvoren čudima - to je bio njegov cilj. Kada budem sve savladao i umro, kad se svaka požuda i svaki nagon u mom srcu stišaju, razbudiće se ono poslednje, najdublja bit, ono što više nije ja već velika tajna.

Ćutke je Sidarta stajao pod vrelin sunčevim zracima, usijan od bola, usijan od žeđi. Sidarta je naučio mnogo kod samana, naučio je da ide mnogim putevima koji su ga odvajali od njegovog ja. Išao je putem gubitka sopstvenosti kroz patnju, kroz dobrovoljno podnošenje i savladavanje bola, gladi, žeđi, umora. Išao je putem gubljenja sebe pomoću meditacija, pomoću pražnjenja svog uma od svih misli i predstava. Naučio je da ide ovim i drugim putevima, hiljadu puta napuštajući svoje ja, boravio je satima i danima u nebitku. Ali, kako god su ga

putevi odvajali od njegovog ja, na kraju puta se ono ipak vraćalo. Neka je Sidarta i po hiljadama puta utekao svome ja i boravio u ništavilu, boravio u životinji, u kamenu, ipak je povratak bio neminovan, i neizbežan čas u kome je ponovo nalazio sebe, na suncu ili na mesečini, u senci ili na kiši, kada je opet bio Sidarta, ponovo mučen patnjama nametnutog kružnog toka života. Pokraj njega je živio Govinda, njegova senka, idući istim putevima, potčinivši se istim težnjama. Retko su njih dvojica razgovarali o nečem što je bilo van potrebe službe i vežbe. Katkad bi udvoje prolazili selima i prosili hranu za sebe i svoje učitelje.

- Šta misliš, Govindo, - reče jednom Sidarta dok su išli u prošnju, - šta misliš, jesmo li napredovali? Jesmo li dostigli svoje ciljeve?

Govinda odgovori:

- Učili smo i dalje učimo. Ti ćeš biti veliki samana, Sidarto. Brzo si savladao svaku vežbu, mnogo puta zadivio stare samane. Jednom ćeš postati svetac, o Sidarto.

Sidarta reče:

- Meni se tako ne čini, prijatelju moj. ...

- ...

To što sam do današnjeg dana naučio kod samana, mogao sam, o Govindo, da naučim brže i jednostavnije. U svakoj krčmi po četvrtima bludnica, prijatelju moj, među kiridžijama i kockarima.

Govinda reče:

- O Sidarto, ti bi da se šališ sa mnom. Kako bi od tih bednika mogao da se učiš meditaciji, zadržava nju daha, kako bi naučio da budeš neosetljiv prema gladi i bolu?

A Sidarta reče tiho, kao da govori sam sebi:

- Šta je meditacija? Šta je napuštanje svoga tela? Šta je post? Šta je zadržavanje daha? To je bekstvo od svoga ja, kratkotrajno izbavljenje od patnji sopstvenog bića, prolazni zanos da se zaborave boli i besmislenost života. To je bekstvo i isti kratkotrajni zaborav koji nalazi i gonič volova, kada u svratištu popije nekoliko šolja pirinčanog vina ili prevrelog kokosovog mleka. Tada on više nije svestan svoga bića, ne oseća bol života već nalazi kratkotrajni zanos. Utonuvši u san nad šoljom pirinčanog vina on nalazi ono isto što nalaze Sidarta i Govinda, kad nakon dugih vežbi umaknu svom telu, kad borave u nebiću. Tako je to, o Govindo.

Govinda reče:

- Tako kažeš, o prijatelju, iako znaš da Sidarta nije gonič volova, da je samana i nije pijanac. Zacelo, onaj koji pije nalazi zanos zaborava, nalazi kratkotrajno izbavljenje i predah, ali se vraća iz sveta pričine i opet je sve po starom, nije postao mudriji, nije sakupio saznanja, niti se uzdigao za nekoliko stupnjeva.

I Sidarta mu reče smešeći se:

- Ne znam, nikad nisam bio pijanac. Ali, znam da ja, Sidarta, u svojim vežbama i meditacijama nalazim samo kratkotrajni zanos, da sam isto tako daleko od mudrosti, od izbavljenja, kao kada sam bio dete u majčinoj utrobi, to je ono što znam, o Govindo.

Nekom drugom prilikom, kada je Sidarta sa Govindom napustio šumu da bi u selu isprosio nešto hrane za svoju braću i učitelje, Sidarta progovori:

- Kako li je to, o Govindo, jesmo li na pravom putu? Približavamo li se saznanju? Približavamo li se izbavljenju? Ili se možda vrtimo u krugu ti i ja, mi koji smo želeli da se oslobodimo kružnog toka bitisanja.

Govinda reče:

- Mnogo smo naučili, Sidarto, a ostalo je još mnogo da se nauči. Ne vrtimo se mi u krugu već se penjemo naviše, krug ima oblik spirale i mi smo se popeli već mnogim stepenima.

Sidarta odgovori:

- Šta misliš, koliko ima godina naš najstariji samana, naš uvaženi učitelj?

Govinda reče:

- Našem najstarijem samani je kanda šezdeset godina.

Na to će Sidarta:

- Navršio je šezdeset godina i nije dostigao nirvanu. Navršioće sedamdeset i osamdeset godina; ti i ja takođe ćemo dostići tu starost, vežbaćemo se, postićemo i razmišljaćemo. Ali, nirvanu nećemo dostići, ni on, ni mi. O Govindo, čini mi se da od svih samana, koliko ih ima, možda nijedan, ni jedan jedini neće dostići nirvanu. Nalazimo utehe, nalazimo zanos, učimo se veštinama sa kojima se zavaravamo. Ali, ono suštastveno, put svih puteva - taj put ne nalazimo.

- Ne govori tako zastrašujuće reči, Sidarto! - reče Govinda. - Zar da među tolikim učenim ljudima, među tolikim bramanima, među tolikim strogim i uvažanim samanama, među mnoštvom onih koji tragaju, koje prožima revnost, zar da među tolikim svetim ljudima nijedan ne nađe put svih puteva?

Sidarta, međutim, reče glasom u kome je bilo koliko tuge toliko i podsmeha, prigušenim, malo tužnim, a malo podrugljivim glasom:

- Uskoro će tvoj prijatelj, Govindo, napustiti stazu samana kojom je tako dugo išao zajedno s tobom. Žeđ me mori, o Govindo, a na tom dugom samanskom putu nimalo je nisam ublažio. Oduvek sam bio žedan saznanja, oduvek sam postavljao mnoga pitanja. Raspitivao sam se kod bramana iz godine u godinu, a ispitivao sam i svete vede, iz godine u godinu. Možda bi, o Govindo, bilo isto tako korisno, mudro i spasonosno da sam se raspitivao kod ptice zvane nosorog ili kod šimpanza. Trebalo mi je dugo vremena i još nisam konačno naučio, o Govindo, ovo: da se ništa ne može naučiti. Čini mi se da zaista ne postoji to što mi nazivamo >učenjem<. Postoji, prijatelju moj, samo jedno znanje, a ono je svuda, to je Atman, to je u meni, to je u tebi, i u svakom biću. Te tako počinjem da verujem: znanje nema goreg neprijatelja od hteti-znati, od učenja.

Govinda u taj mah zastade nasred puta, diže ruke uvis i reče:

- Ne zbunjuj svoga prijatelja takvim govorom, Sidarto! Zacelo, tvoje reči u mom srcu bude strah. Pomisli samo: šta bi bilo sa svetošću molitava, šta sa visokim poštovanjem prema staležu bramana, šta sa svetošću samana kad bi bilo kao što ti kažeš, kad ne bi postojalo učenje?! Šta bi bilo, o Sidarto, sa svim onim što je na zemlji sveto, dragoceno i poštovanja dostojno?!

I Govinda poče da mrmlja u sebi stih iz jedne od Upanišada:

- Onaj ko razmišljajući, prosvećena uma, utone u atman, Ispuniće srce neiskazanim blaženstvom.

Ali, Sidarta je ćutao. Razmišljao o rećima koje mu je Govinda uputio i mislio o njima sve do njihovog krajnjeg znaćenja.

Da, pomislio je stojećii, oborene glave, šta bi preostalo od svega što nam se ćinilo svetim? Šta ostaje? Šta se potvrđuje? I zatrese glavom.

Jednog dana, kada su dva mladića već skoro tri godine živeli kod samana i učestvovali u njihovim vežbama, dopre do njih raznim putevima i stranputicama vest, glas, predanje: da se pojavio ćovek po imenu Gotama, zvani Uzvišeni, Buda, koji je u svom biću savladao patnju sveta i zaustavio toćak ponovnih rađanja.

Sirećii svoja ućenja, okružen sledbenicima, on obilazi zemlju, bez ikakvog poseda, bez zavićajaa, bez žena, odeven u ųuti ogrtać askete, ali vedra ćela, blažen, a bramani i kneževi mu se klanjaju i postaju njegovii ućenici.

Ovo predanje, ova glasina i prića širila se, zamirisavši tu i tamo kao cvet, po gradovima su je preprićevali bramani, po šumama samane, te bi ime Gotame, Bude, uvek nanovo dopiralo do ušiju mladića, pominjano i u dobru i u zlu, u vidu hvalospeva i u vidu pogrda.

Kao kada u nekoj zemlji zavlada kuga i pukne glas da se tamo i tamo nalazi ćovek, mudrac, ćija reć ili dah imaju moć da izleće svakog koga je boleština napala, pa se taj glas širi po celoj zemlji i svi o njemu govore, mnogi sa verom, mnogi sa sumnjom, ali ipak ubrzo mnogi kreću na put da potraže mudraca, spasioca, tako isto se širilo zemljom predanje, miomirisna prića o Gotami, o Budi, mudracu iz plemena Sakija. Njegove pristalice govorahu da je ovladao najvišim saznanjima, da se seća svojih ranijih života, da je dostigao nirvanu i da se nikada više neće vratiti u kružni tok, nikada više neće zaroniti u mutne struje stvaranja. Mnogo velićanstvehog i neverovatnog se prićalo o njemu, ćinio je ćuda, savladao đavola, razgovarao s bogovima. Ali, njegovii protivnici i nevernici govorahu da je taj Gotama puka varalica, da provodi dane u raskošnom životu, da prezire prinošenje ųrtvi, da nije ućen i da ne zna ni za vežbe, ni za mućenje svog tela.

Milozvućno je bilo predanje o Budi, iz njega je provejavao ćarobni miris. Jer, svet je bolestan, a život se teško podnosi - i gle, ćinilo se da je tu pokušao, šiknuo izvor, da odjekuje glas vesnika, pun utehe, blagosti i plemenitih obećanja. Svuda gde se proćulo o Budi, u svim krajevima Indije, mladićii su poćeli da osluškujuu, osetivši ćežnju, osetivši nadu, a sinovi bramana po gradovima i selima doćekivali bi dobrodošćicom svakog hodoćasnika i namernika koji bi im donosio vesti o njemu, o Uzvišenom, o Sakijamuniju.

Tako je i do samana u šumi, do Sidarte i do Govinde, doprlo predanje, postepeno, kap po kap, a svaka kap bila je bremenita nadom, svaka kap bremenita sumnjom.

Malo se govorilo o tome, jer najstariji samana nije bio naklonjen toj glasini. Ćuo je da je tobožnji Buda ranije bio isposnik i ųiveo u šumi, ali se zatim opredelio za raskošan život i svetovna uųivanja, pa nije imao dobro mišljenje o tom Gotami.

- O Sidarto, - obrati se jednom Govinda svom prijatelju. - Danas sam bio u selu i neki braman me pozva u svoju kuću, u njoj se nalazio sin bramana iz Magade, koji je svojim oćima video Budu i slušao njegovo ućenje. I tada i dah ispuni bolom moje grudi i ja pomislih: da mi je, da je nama dvoma, Sidarti i meni,

doživeti čas u kome bismo slušali nauk iz usta onog koji je dovršio svoj put! Reci, prijatelju moj, hoćemo li i mi poći onamo da čujemo učenje iz Budinih usta?

Sidarta reče:

- O Govindo, uvek sam zamišljao da će Govinda ostati kod samana, verovao sam da je njegov cilj doživeti starost od šezdeset i sedamdeset godina, usavršavajući se u veštinama i vežbama koje krasi samane. Ali, gle, nisam dovoljno poznavao Govindu, malo sam znao o njegovom srcu. Eto, sada bi ti, najdraži, krenuo jednim putem i pošao onamo gde Buda obznanjuje svoje učenje.

Govinda reče:

- Tebi je do podsmeha. Neka, Sidarta, podsmevaj se! Ali, zar se nije i u tebi razbudila žudnja, želja da čuješ taj nauk? I zar mi nisi jednom rekao da više nećeš dugo ići putem samana?

Tad se Sidarta nasmeja, tako da je u njegovom glasu zatreperila i senka tuge i senka podsmeha, te reče:

-

Odista, Govindo, dobro si govorio i sećanje te nije prevarilo. Želeo bih da se sećaš i onog drugog što si od mene čuo, a to je da sam postao podozriv i umoran prema nauku i učenju, da malo verujem u reči koje nam dolaze od učitelja. Ali, dela, mili, spreman sam da čujem ono učenje - iako u srcu verujem da smo već okusili najbolje plodove tog nauka.

Govinda reče:

- Tvoja spremnost ispunjava moje srce radošću. Ali, reci, kako je to moguće? Kako je učenje Gotame, još pre no što smo ga čuli, moglo da nam pruži svoje najbolje plodove?

Sidarta reče:

- Uživajmo u tim plodovima i sačekajmo ono dalje, o Govindo! A plod, na kome već sad treba da blagodarimo Gotami je to što nas poziva da odemo od samana! Da li će moći da nam pruži i nešto drugo i bolje, prijatelju moj, sačekajmo smirena srca. Istog dana Sidarta je najstarijem samani saopštio svoju odluku da ode. Obratio se starešini učtivo i skromno, kao što dolikuje mlađem i učeniku. Ali samana pade u jarost čuvši da dvojica mladića hoće da ga napuste, digao je glas i upotrebio grube i pogrdne reči.

Govinda se uplašio i zbunio, ali Sidarta šapnu Govindi na uvo:

- Sad ću pokazati starome da sam nešto naučio kod njega.

Stao je tik ispred samane i, sabrane duše, uhvatio pogled starca, te zagospodario njime učinivši da starac zanemi, lišivši ga sopstvene volje, a potčinivši je svojoj, pa mu naredi da bez ijednog glasa učini ono što od njega bude tražio. Starac je zanemeo, pogled mu je bio ukočen, volja mu se oduzela, ruke su opušteno visile niz telo, bio je opčinjen.

Sidartine misli zavladaše su samanom, i on im se morao povinovati. I tako se stari nekoliko puta poklonio i pokretima ruku blagosiljao obojicu, promucavši pobožnu želju za srećna puta. Mladići mu se zauzvrat pokloniše, uzvrativši dobru želju, pozdraviše i odoše.

Uz put Govinda reče:

- O Sidarto, naučio si kod samana više nego što mi je bilo poznato. Teško je, veoma teško općiniti starog samanu. Zacelo, da si ostao, ti bi uskoro naučio da hodaš po vodi.

- Nije mi želja da hodam po vodi - odvrati Sidarta. - Neka se stare samane zadovolje takvim veštinama.

GOTAMA

U gradu Savati svakom detetu je bilo poznato ime Uzvišenog Bude, a svaka kuća je bila spremna da sledbenicima Gotame, ćutljivim misliocima, napuni ćanak za milostinju. U blizini grada se nalazilo najdraće prebivalište Gotame, u gaju Jetavana, koji je bogati trgovac Anapindikā, odani poštovalac Uzvišenog, poklonio njemu i njegovim ućenicima.

Ovo je bio predeo u koji se uputiše dvojica mladih isposnika, prema prićama i uputstvima dobijenim u toku njihovog traganja za Gotamom. I ćim su stigli u Savati, ponućena im je hrana već u prvoj kući, ispred ćijih su se vrata moleći zaustavili, i oni je primiše, a Sidarta upita ženu koja im je prućila hranu:

- Bili bismo radi znati, milosrdna, gde boravi Buda, nadasve prećasni, mi smo dvojica samana iz šume, a došli smo da vidimo njega, Savršenog, i da ćujemo ućenje iz njegovih usta.

Ćena reće:

- Odista, ovde se vas dvojica samana iz šume nalazite na pravom mestu. Znajte, Uzvišeni boravi u Jetavani, u vrtu Anapindikē. Zakonaćite tamo, hodoćasnici, ima dovoljno mesta za sve one bezbrojne koji dolaze sa svih strana da ćuju ućenje iz njegovih usta.

Govinda se tada obradova i radosno povika:

- Blago nama, jer smo došli do cilja i ovo je kraj našeg puta! Ali, reci nam, majko hodoćasnika, poznaješ li Budu, jesi li ga videla svojim oćima?

Ćena reće:

- Mnogo puta sam videla Uzvišenog. U mnoge dane su ga videle moje oći kako promiće ulicama, ćutke, u ćutom ogrtaću, kako pred vratima bez ijedne reći pruća svoj ćanak za milostinju, kako zatim odlazi dalje sa punim ćankom u rukama. Ušićeno je Govinda slušao ove reći želeći da pita i da ćuje još mnogo toga. Ali, Sidarta ga opomenu da treba poći dalje. Oni se zahvališe i poćoše, a upravo i nisu morali da pitaju za put, jer su se mnogi hodoćasnici i monasi iz Gotamine zajednice takoće uputili u Jetavanu. I kako su oni stigli usred noći, tako su neprestano pristizali i drugi, na sve strane su odzvanjali dozivanja i govor onih koji su traćili i dobili konak. Dvojica samana, naviknutih na ćivot u šumi, našli su sebi brzo i bez buke sklonište u kome su se odmarali do jutra. Pri izlasku sunca bili su iznenaćeni videći koliki je broj vernika i radoznalaca tu proveo noć. Po svim stazama ćarobnog gaja šetali su monasi u ćutom ruhu, neki su sedeli ispod stabala, utonuvši u razmišljanja, pa je senoviti vrt lićio na grad u kome su ljudi vrveli kao pće u košnici. Većina monaha krenu sa ćankom za milostinju u grad da prikupe hranu za podnevni obrok, jedini u toku celog dana. I sam Buda, Posvećeni, obićavao je da jutrom odlazi u prošnjju. Sidarta ga je poznao ćim ga je ugledao, kao da mu ga je neki bog pokazao. Video je skromnog ćoveka u ćutoj monaškoj rizi, sa ćankom za milostinju u ruci.

- Pogledaj! - reče Sidarta tiho Govindi. - Onaj tamo je Buda.

Pomno se Govinda zagledao u monaha u žutoj rizi, koji se, na izgled, ni po čemu nije razlikovao od stotine drugih monaha. I ubrzo bi jasno i Govindi: to je on. Oni krenuše za njim i posmatrahu ga.

Buda je, skromna držanja i zadubljen u misli, išao svojim putem, njegovo smireno lice nije bilo ni vedro ni tužno, činilo se kao da se tiho smeši u sebi.

Sa skrivenim osmehom, tih i spokojan, pomalo sličan zdravom detetu, odmicao je Buda lagano, njegovo ruho i način na koji je spuštao stopala bili su kao kod svih njegovih monaha po tačno utvrđenom pravilu. Ali, njegov lik i njegov korak, njegov smerno oboreni pogled, ruke mirno spuštene niz telo i svaki prst na tim smirenim rukama zračili su spokojstvom, odražavali savršenstvo lišeno želje za traganjem, lišeno podražavanja, odišući blagom i nerazrušivom pomirljivošću, nepresušivom svetlošću, neprikosnovenim mirom.

Tako se Gotama lagano približavao gradu gde će skupljati milostinju, a dvojica samana poznali su ga jedino po savršeno sabranom liku na kome nije bilo traganja, ni htenja, ni podražavanja, niti bilo kakve težnje, već je samo zračilo svetlošću i savršenim mirom.

- Danas ćemo čuti učenje iz njegovih usta - reče Govinda.

Sidarta nije odgovorio. Nije bio radoznao da čuje to učenje, niti je verovao da će mu ono dati nešto novo, jer je, kao i Govinda, često slušao u čemu je sadržina Budinog nauka, iako uvek samo iz kazivanja drugih. Ali, njegov pogled pun pažnje počivao je na liku Gotame, na njegovim plećima, stopalima, na ruci koju je mirno opustio niz telo, pa mu se učinilo da svaki zglob na svakom prstu te ruke širi njegovo učenje, da govori, da diše i blista sjajem istine.

Ovaj čovek, ovaj Buda, bio je sav u znaku istine, sve do pokreta svog poslednjeg prsta.

Ovaj čovek je bio svetac. Sidarta nikada nikog drugog nije tako duboko poštovao, nikada nikog nije tako voleo kao tog čoveka pred sobom.

Obojica su ćutke sledili Buda sve do grada i vratili se otud, jer su nameravali da se toga dana uzdrže od svake hrane. Videli su Gotamu kada se vratio, videli ga za obedom u krugu svojih sledbenika - to što je pojeo ni pticu ne bi zasitilo - videli zatim da se povukao u senku mangoovog drveća.

Uveče, kada je žega popustila i logor oživeo, ljudi su se okupili, pa su i njih dvojica čuli Budino učenje. Slušali su njegov glas, koji je takođe bio savršen, odisao savršenim spokojstvom, savršenim mirom. Gotama ih je učio o patnji, govorio o poreklu patnje, o putu ka nestanku patnje. Blago i jasno su tekle reči iz njegovih usta. Patnja je život, svet je pun patnji, ali, otkriveno je oslobođenje: izbaviće se onaj koji ide putem Bude.

Uzvišeni je govorio odmerenim glasom, objašnjavao je četiri glavna načela, tumačio osmostruku stazu, strpljivo je išao putem poučavanja, iznosio primere, ponavljao; jasno i spokojno je lebdeo njegov glas nad slušaocima, kao neka svetlost, kao zvezdano nebo.

Kada je Buda završio svoj govor - a već je bila pala noć, javiše se mnogi hodočasnici s molbom da budu primljeni u zajednicu, da nađu utočište u tom učenju.

I Gotama ih primi, rekavši:

- Zaista, čuli ste učenje, zaista, ono je objavljeno. Pridite, dakle, i živite u svetosti kako bi se okončale sve patnje.

I gle, uto istupi i Govinda, snebivljivi, pa reče:

- I ja tražim utočište kod Uzvišenog i u njegovom učenju, - i zamoli da bude primljen među učenike. I bi primljen.

Odmah nakon toga, pošto se Buda povukao na noćni počinak, Govinda se obrati Sidarti i reče mu usrdno:

- Sidarto, ne priliči mi da te prekorevam. Obojica smo čuli Uzvišenog, obojica smo slušali njegovo učenje. Govinda je čuo nauk i našao u njemu utočište.

Ali, zar ne želiš i ti, uvaženi, da pođeš stazom izbavljenja? Zar još oklevaš, zar još čekaš?

Sidarta se prenu kao iza sna čuvši Govindine reči. Dugo je netremice gledao u Govindu.

Zatim progovori tihim glasom, u kome nije bilo ni traga podsmeha:

- Govindo, prijatelju moj, učinio si taj korak i u ovaj čas izabrao si put. Oduvek si, o

Govindo, bio moj prijatelj, oduvek si išao korak iza mene. Često

sam pomišljao: neće li i Govinda jednom učiniti neki korak sam, bez mene, po nagonu

sopstvene duše? I gle, postao si čovek i sam biraš svoj put. Neka ti

se ostvari da ideš njime do kraja, o prijatelju moj! Neka ti donese izbavljenje!

Govinda, koji ga još nije u potpunosti shvatio, ponovi pitanje sa prizvukom nestrpljenja:

- Govori, molim te, mili moj! Reci, kao što drugačije ne može ni biti, da ćeš i ti, moj

učeni prijatelju, potražiti utočište kod uzvišenog Bude!

Sidhartha položi rulsu na Govindino rame:

- Prečuo si moju želju kojom te ujedno blagosiljam, o

Govinda. Ponoviću je: želim da ideš njime do kraja! Neka ti

donese izbavljenje!

U taj tren Govinda shvati da ga prijatelj napušta i

briznu u plač.

- Sidhartha - uzviknu bolno.

Sidhartha mu se obrati ljubazno:

- Ne zaboravi, Govinda, da ti sad pripadaš samana-

ma Bude! Odrekao si se zavičaja i roditelja, odrekao si se

porekla i imetka, odrekao se sopstvenog htenja, odrekao

prijateljstva. Tako to traži učenje, tako hoće Uzvišeni. Tako

si i ti sam hteo. Sutra te napuštam, o Govinda.

Prijatelji su još dugo hodali po šumarku, dugo ležali

jedan kraj drugoga a da im san nije dolazio na oči. I

Govinda bi uvek nanovo saletao prijatelja, zahtevajući da

mu kaže zašto ne želi da potraži utočište u Gotaminom

učenju, šta po njemu nedostaje tom nauku. Ali, Sidhartha

bi svaki put odbijao odgovor, rekavši: -

- Pomiri se s tim, Govinda. Učenje Uzvišenog je

veoma dobro, ako bih mogao da mu na em mane!

U cik zore pro e kroz gaj jedan od sledbenika Bude,

jedan od njegovih najstarijih monaha, pozivajući sve novaj-

lije koji su našli utočište u učenju, da ih odene u žuto ruho i

da ih upozna sa prvim poukama i dužnostima svoga

staleža. Tada Govinda skoči, još jednom zagrlji prijatelja iz

mladih dana, i priključi se povorci iskušenika.

Sidhartha je zamišljeno hodao lugom. Uto sretne

Gotamu Uzvišenog, i kada ga je pozdravio sa dubokim poštovanjem, a pogled Bude bio tako pun dobrote i spokojsva, mladić se ohrabrio i zamolio dubokopoštova- i nog za dozvolu da mu se obrati. Uzvišeni je ćutke klimnuo glavom u znak pristanka.

Sidhartha reće:

- Juće mi je pala u udeo milost da slušam tvoje ćudesno ućenje, Uzvišeni. Zajedno sa jednim prijateljem došao sam iz daleka kraja da ćujem nauk. A sada će moj prijatelj ostati kod tvojih, u tebi je našo utoćište. Ja, mećCutim, odlazim i nastavljam svoj put.

- Kako ti je drago - reće Uzvišeni uljudno.

- Moj govor je odviše smeo - nastavi Sidhartha- ali ne bih želeo da napustim Uzvišenog, a da mu ne saopštim svoje misli u punoj iskrenosti. Da li bi Uzvišeni izvoleo da me sluša još koji trenutak?

Uzvišeni nemo odobri.

Sidhartha reće:

- Osobito me je zadivilo jedno u tvom ućenju, o, dubokopoštovani! Sve je u tvom nauku savršeno jasno, sve je dokazano; svet prikazuješ kao savršeni, nikada i nigde prekinuti lanac, kao većiti lanac, sastavljen od uzroka i posledica. Nikada niko nije to sagledao tako jasno, nikada niko nije to izložio tako nepobitno; zacelo, svakom će brahmanu jaće zakucati srce u nedrima kada kroz tvoje ućenje ugleda svet kao savršenu povezanost, bez ijedne šupljine, kristalno jasan, neovisan od slućajnosti, neovisan od bogova. Da li je dobar ili opak, da li je život u njemu patnja ili ućivanje, to ostavimo na stranu, možda to i nije bitno - ali jedinstvo sveta, povezanost sveg zbivanja, obuhvatanje svega velikog i malog istim tokom, istim zakonom uzročnosti nastajanja i umiranja, to jasno zraći iz tvog ućenja, o Savršeni. Ali, baš po tvom ućenju ipak su prekinuti jedinstvo i doslednost svih stvari na jednoj taćki, a kroz tu pukotinu u ovaj svet jedinstva prodire nešto tu e, nešto ćega pre nije bilo i što se ne može ni prikazati ni dokazati: a to je tvoje ućenje o savlać @ivanju sveta, o izbavljenju. Ali, ta mala pukotina, taj proboj, opet razbija i ruši vasceli većiti i jedinstveni zakon sveta. Oprosti mi što moje reći sadrže zamerku.

Gotama ga je saslušao ćutke i mirno.

A onda blagŸm, uljudnim i jasnim glasom Savršeni progovori : ,

- ^uo si ućenje, o sine brahmana, i blago i tebi što si o njemu tako duboko razmislio. Pronašao si u tom ućenju nedostatak. Razmišljaj i dalje o tome. Ali bih te, žudnog

znanja, upozorio na opasnost bespuća u mišljenju i raspri oko reči. Mišljenja nemaju značaja, ona mogu da budu lepa ili ružna, mudra ili budalasta, svako može da ih prihvati ili da ih odbaci. Afi, učenje koje si čuo žz mojih usta nije moje mišljenje i nije mu cilj da tumači syet onima koji žude za znanjem. Ono ima drugi cilj, a taj cilj je izbavljenje od patnji. To je ono što Gotama uči, ništa drugo.

- Ne ljuti se na me, o Uzvišeni - reče mladić.-

Nisam ti se obratio da bih se prepirao s tobom, vodio raspre oko reči. Ti si odista u pravu, mišljenja nemaju veliki značaj. Ali, dopusti mi da kažem još i ovo: ni za trenutak nisam posumnjao u tebe. Ni za trenutak nisam posumnjao da si ti odista Buda, da si dostigao cilj, i to najviši, za kojim idu mnoge hiljade bratimana i sinovi brahmana. I si našao izbavljen" od smrti. Ono je poniklo iz tvog vlastitog traganja, na vlastitom putu, kroz misli, kroz meditaciju, kroz spoznaju, kroz prosvećivanje. Ovo nije poniklo iz učenja! I zato - a takva je moja misao, o Uzvišeni - nikom nije dosu eno izbavljenje kroz učenje! Jer, ti o Uzvišeni, nikom nećeš moći rečima i učenjem saopštiti i reći šta se u tebi zbilo u času otkrovenja!

Mnogo toga sadrži učenje posvećenog Bude, ono mnoge uči da žive u poštenju, da se klone zla. Ali, jedno ipak ne sadrži ovo jasno, osveštano učenje: ne sadrži tajnu. . . šta je sam Uzvišeni doživeo, on jedini me u stotinama hiljada. To je ono što sam mislio i spoznao kada sam slušao tvoje učenje. To je ono zbog čega nastavljam svoj put - ne da bih tragao za drugrm, boljim učenjem, jer znam da takvog nema, već da bih napustio sva učenja i sve učitelje i sam stigao do svog cilja, ili da umrem. Ali, ja ću se često sećati današnjeg dana, o Uzvišeni - i časa u kome su moje oči videle sveca.

Buda je mirno oborio pogled zemlji i savršenom nepokolebljivošću je zračio njegov nedokučivi lik.

- Neka tvoje misli ne budu zabluda! - progovori dubokopoštovani. - Neka ti bude dato da dospeš do svoga cilja! Ali, reci mi: jesi li video mnoštvo mojih samana, moju brojnu braću koja su našla utočište u učenju? Veruješ li ti, strani samano, veruješ li da bi svima njima bilo bolje da napuste učenje i da se vrate svetovnom životu i uživanjima?

- Daleka bila takva pomisao od mene! - uzviknu

Sidhartha. - Neka svi ostanu verni učenju, nek stignu do svog cilja! Ne priliči mi da dajem sud o životu drugih!

Jedino sam za sebe moram da presudim, da odaberem, da dobijam. Mi samane tražimo izbavljenje od svoga j a, o Uzvi eni. Da sam jedan od tvojih učenika, o dubokopoštovani, plašim se da bi mi se dogodilo da moje j a samo

prividno, varljivo do e do spokojstva i izbavljenja, ali bi ono u stvari živelo dalje i raslo, jer, imajući učenje, imajući sledbenika, imajući ljubav prema tebi i zajednici monaha pretvorio bih sve to u svoje j a.

Gotama je sa poluosmehom, nepokolebljivo vedro i ljubazno gledao strancu u oči i otpustio ga gotovo neprijetnim pokretom ruke.

- Uman si, o samano - reče dubokopoštovani.-

Umeš da govoriš mudro, prijatelju moj. uvaj se prevelike mudrosti !

Buda ode lagano, a njegov pogled i poluosmeh zauvek ostaše urezani u Sidharthino sećanje.

- Nikad nisam video čoveka takva pogleda i osmeha, niti bilo koga koji tako sedi i korača - pomisli - odista bih želeo da imam takav pogled i osmeh, da umem tako da sedim i da koračam, tako dostojanstveno, tako prikriveno a ipak otvoreno, tako detinje i tajanstveno. Zacelo, tako gleda i korača samo čovek koji je prodro do svog najdubljeg bića. Odista ću i ja pokušati da prodrem do najskrivenijeg.

- Video sam čoveka - pomisli Sidhartha - jednog jedinog, pred kojim sam morao da oborim pogled. Više ni pred jednim čovekom neću obarati pogled, ni pred kim. Više me nikakvo učenje neće privući, kada me učenje tog čoveka nije primamilo.

- Buda me je ponečeg lišio - pomisli Sidhartha- ali, lišavajući me još više mi je dao. Lišio me je prijatelja, koji je verovao u mene, a sada veruje u njega, koji je bio moja senka, a sada je senka Gotame. Ali, podario mi je Sidharthu, mene samog.

BUĐENJE

Napustivši lug, u kome je ostavio za sobom Budu, Savršenog, u kome je ostavio za sobom Govindu, Sidhartha oseti da je u tom lugu za sobom ostavio i svoj dosadašnji život, da se zauvek rastao s njim. Idući lagana koraka razmišljao je o tom osećanju, koje ga je celog ispunilo. Duboko je utonuo u misli, zaranjajući kao kroz vodu do dna ovog osećanja, sve donde gde počivaju uzroci, jer je sagledavanje uzroka - kako mu se činilo - suština razmišljanja i jedino se tim putem osećanja pretvaraju u saznanje, ne iščeznu već postaju stvarna i počinju da zrače iz sebe ono što je u njima.

Koračajući lagano Sidhartha je razmišljao. Ustanovio je da više nije mladić, da je postao čovek. Ustanovio je da je nešto ostavio za sobom, kao što zmija ostavlja košulju, više u njemu nema nečeg što ga je pratilo i što je bilo njegovo kroz čitavu mladost: želja da ima učitelja i da sluša učenje.

Evo, napustio je i poslednjeg učitelja koji se pojavio na njegovom putu, napustio je najvišeg i najmudrijeg, najsvetijeg - Budu - morao se rastati s njim, ne mogavši da prihvati njegovo učenje.

Usporavajući korak mislilac je produžio put, pitajući sebe: - [ta je to što si hteo da naučiš iz učenja i od učitelja, a čemu te oni, koji su te mnogome učili, ipak nisu mogli naučiti? - I otkri: - Bilo je to moje ja, čiji sam smisao i suštinu hteo da dokučim. Hteo sam da se otrgnem od svoga ja, da ga savladam. Ali, to mi nije pošlo za rukom, uspeo sam samo da ga obmanem, da bežim i da se skrivam od njega. Zacelo, ništa na svetu nije toliko zaokupljalo moje misli kao to moje ja, ta zagonetka što živim, što predstavljam jedinku odvojenu i rastavljenu od svih drugih, što sam Sidhartha! I ni o čemu na svetu ne znam manje nego što znam o sebi, o Sidharthi!

Zastao je obuzet ovom misli, ali, ubrzo se iz nje rodi druga, nova misao, koja je glasila: - To što ništa ne znam o sebi, što je za me Sidhartha ostao tu< @ i nepoznat, proizilazi iz jednog jedinog uzroka: plašio sam se sam sebe, neprekidno sam bežao od sebe! I 5 agao sam za atmanom, tragao za brahmanom, bio sam voljan da raskomadam i da ogolim svoje ja, da bih u njegovom nepoznatom i najsuštavenijem našao jezgro svih ljuštura, atman, život, ono božansko i poslednje. Ali sam se ja sam pri tom izgubio. Sidhartha diže pogled i osvrnu se oko sebe, na licu mu zasja osmeh i sve do nožnih prstiju prože ga duboko osećanje buć @enja iz dugog sna. I odmah zatim ubrza korak, pohitavši kao čovek koji zna šta ima da radi.

- Oh - pomisli udahnuvši duboko - odsada više neću dozvoliti da mi Sidhartha utekne! Svoja razmišljanja i život više neću započinjati atmanom i patnjom sveta. Više neću da ubijam i rastačem sebe, da bih iza osulina otl -io tajnu. Više se neću povoditi za učenjem joga-vede', niti Atharva-vede², ni za bilo kakvim drugxm učenjem. Zelim da poučavam sam sebe, da sam sebi budem učenik, želim da upoznam sebe, tajnu zvanu Sidhartha.

Osvrnuo se oko sebe, kao da prvi put vidi svet. Lep je svet, šarolik, zaista je svet neobičan i tajanstven! Ovde se vidi plavo, tamo žuto, onamo zeleno, proticali su nebo i reka, ukipile su se šume i planine, sve je to bilo lepo, sve je bilo tajanstveno i začarano, a usred svega toga je Sidhartha koji se, eto razbudio na putu ka samom sebi. Sve ovo, sve to žuto i plavo, reka i šuma prodirali su prvi put u Sidharthine oči, to više nije bila čarolija mare', ni⁷e bila koprena majaz, više nije predstavljalo besmisleno i slučajno svu

raznolikost pojavnog sveta koji dubokomisleni brahman potcenjuje, jer prezire raznolikost i traga za jedinstvom. Plavo je bilo plavo, reka je bila reka i, ako je i u plavom, i u reci, i u Sidharthi živelo skriveno ono j e d n o i božanstveno, znači da je bila namisao božanskog da ovde bude žuto, tamo plavo, ovde nebo, tamo šuma, a ovde Sidhartha. Smisao i suština se nisu nalazili negde iza tih pojava, oni su bili u njima, u svemu.

- Kako sam bio gluv i tup! - pomisli Sidhartha idući brzim koracima. - Kada neko čita spis čiji smisao žefi da dokuči, tada neće sa prezirom gledati na znake i slova, rekavši da su varka, slučajnost i bezvredna ljuška, već će ih čitati, proučavati i voleti slovo po slovo. A ja, koji sam hteo da čitam knjigu sveta i l zjigu sopstvenog bića, prezreo sam za ljubav unapred naslućivanog smisla znake i slova, nazivajući pojavni svet varkom, a svoje oči i svoj jezik slučajnim i bezvrednim pojavama. Ali, to je prošlo, ja sam se probudio, istinski probudio i tek danas rodio. Sledivši tu misao Sidhartha je ponovo zastao, naprečac, kao da se pred njim na putu nalazi zmija. Jer, namah mu je postalo jasno i ovo: on, koji kao da se odista tek probudio i rodio, morao je da započne svoj život iznova i sasvim od početka.

Kada je istog jutra napustio lug Đetavana, lug Uzvišenog, već razbuden i već na putu ka sebi, bila mu je namera i učinilo mu se prirodnim i po sebi razumljivim da se posle godina isposništva vrati u zavičaj i svom ocu. Me utim, sada, ali tek u trenutku kad je zastao kao da se pred njim na putu nalazi zmija, razbudilo se u njemu i ovo saznanje: - ja više nisam onaj koji sam bio, više nisam isposnik, više nisam sveštenik, više nisam brahman. [ta da radim u svom domu? Da studiram? Da prinosim žrtve? Da se vežbam u meditaciji? Sve je to prošlo, sve se to više ne nalazi na mom putu.

Sidhartha je stajao bez ijednog pokreta i za trenutak, u magnovenju, osetio da mu se srce leđi, da zebe u njegovim ne ma kao životinjica, ptica ili zec, pri pomisli koliko je usamljen. Godinama je bio bez zavičaja a da toga nije bio svestan. Sada ga je to mučilo. Do tog časa je ipak, pa i onda kada bi uronio u najdublje meditacije, uvek bio sin svog oca, brahman visokog staleža i sveštenik. Sad je bio samo još Sidhartha, probu eni, i ništa više. Duboko je udahnuo vazduh i za trenutak mu je bilo hladno, sav se naježio. Niko nije bio tako sam kao on. Nijedan plemić koji nije pripadao plemstvu, nijedan zanatlija koji nije pripadao zanatlijama - a našao kod njih utočište, delio njihov život, govorio

njihovim jezikom. Nijedan brahman koji nije spadao me u brahmane, a živeo s njima, nijedan isposnik koji nije našao sebi utočište u redu samana, pa ni najzabitiji pustinjak u šumi, nije bio toliko jedinka i sam, jer je i on pripadao nekom staležu koji mu je bio zavičaj. Govinda je postao monah i hiljade monaha bili su mu braća, nosili isto ruho, verovali istim verovanjem, govorili istim jezikom A on, Sidhartha, kome je pripadao? ^iji će život da deli? ^ijim će jezikom da govori?

Iz tog trenutka, u kome je svet oko njega iščilio, u kome se zatekao sam kao zvezda na nebu, iz tog trenu zebnje i obeshrabrenja Sidhartha je izronio i njegovo j a se još više zgusnulo. Bio je svestan da mu je to poslednja jeza bu enja, poslednji č ra anja. I ubrzo je opet pustio korak, išao brzo i nestrpljivo, ne u pravcu svoga doma, ne svom ocu, ne onamo odakle, je krenuo.

Drugi deo

X

Na svakom koraku svoga puta Sidhartha je učio nešto novo, svet se preobrazio, a njegovo srce je bilo opčinjeno. Video je radanje sunca iznad šumovite planine i njegov zalazak iza dalekog žala na kome su se uzdizale palme. Noću je na nebeskom svodu video niske zvezde i srp polumeseca, koji je kao čun plovio tamnom modrinom. Video je drveće, zvezde, životinje, oblake, dugu na nebu stene, travke, cveće, potok i reku, video je blistavu jutarnju rosu po žbunju, daleke planinske vrhove modre i blede; pevale su ptice, zujale su pčele, pirkao je vetar iznad srebrnastih pirinčanih polja. Sve je to, hiljadostruko i šaroliko, postojalo oduvek, od vajakada su sijali Sunce i Mesec, šumile reke i zujale pčele, ali ranijih dana je sve ovo za Sidharthu bila samo prolazna varljiva koprena pred očima, sve te pojave posmatrao je sa podozrenjem, one su bile predodre< @ene da u njih prodre svojim mislizna i da ih uništi, budući da one nisu bile suštastvo, jer se ono nalazi s one strane svega vidljivog. Njegov oslobo eni pogled je sad boravio s ove strane pojavnog sveta, uočio e i spoznao prljavi svet, poželevši da u njem na e sebi dom, više nije tragao za suštastvom, nije težio za vanzemaljskim ciljem. Svet je lep, kada se posmatra bez želje za traganjem, jednostavno i kao dete. Lepi su Mesec i zvezde, lepi su i obala; šuma i stena, koza i zlatna buba, cvet i leptir. Divno je i prijatno hodati po svetu, probu en i otvoren za sve što je bfisko, bez ikakvog podozrenja. Sunce mu je drugačije grejalo potiljak, drugačije ga je rashla ivala senovita šuma, drugačiji je bio ukus potoka i cisterne, tikava i banana.

Dani su bili kratki i kratke su bile noći, časovi su promicali hitro kao jedra na moru, a ispod jedara je plovio brod pun blaga i radosti. Među krošnjama šumskih stabala Sidhartha je u prolazu video čopor majmuna i čuo njihovo pomamno, pohlepno kreštanje. Video je ovna koji je gonio i zaskočio ovcu. U ševaru je video štuku kako u predvečerje lovi da utoli glad, a mlade ribe su uplašeno, u lepršavim i blistavim rojevima, iskakale pred njom iz vode, dok su plahoviti vodeni vrtlozi, tragom neobuzdanog lovca, odisali strastvenom snagom.

Sve je ovo oduvek postojalo, ali, ranije on to nije video; nije bio učesnik u svemu tome. Sad je i on bio deo tog sveta. Svetlost i senke prodirale su u njegove oči, zvezde i mesec prodirali su u njegovo srce.

Putem je Sidhartha oživljavao u sebi sve što je doživeo u vrtu Detavana, učenje koje je tamo slušao, božanskog Budu, rastanak sa Govindom, razgovor sa Uzvišenim. Sećao se svake reči koju je uputio Uzvišenom, zaprepastivši se što je rekao i ponešto što tada zapravo nije znao. Jer, upravo to što je rekao Gotami - da Budino blago i tajna ne leže u njegovom učenju, već u onome neizrecivom i neshvatljivom što je jednom doživeo u času otkrovenja - to ga je i nagnalo da krene na put i da doživi ono što je sad počeo da doživljava. Z -ebalo je da doživi sam sebe. Zacelo, znao je on odavno da je njegovo ropstvo atman, sazdano od iste večne biti kao brahman. Ali, on to sopstvo uistinu nikada nije našao, jer je hteo da ga uhvati u mrežu misli. Mada telo uopšte nije bilo sopstvo, kao ni igra čula, to nisu bili ni misao, ni razum, niti naučena mudrost i naučena veština da se izvlače zaključci i da se iz već promišljenog raspredaju nove misli. Ovaj misioni svet se još nalazio s ove strane pojava i nikakav cilj nije postizao uništenjem slučajnog j a koje se krije u čulima, dok se i dalje gaji slučajno j a u carstvu misli i učenosti. Jedno kao i drugo, misli kao i čula, bilo je lepo, iza njih se krio poslednji smisao, trebalo ih je slušati i poigravati se njima, ni jedno ni drugo nije bilo za potcenjivanje kao ni za precenjivanje, trebalo je oslušnuti i čuti tajne glasove onoga najunutarnijeg koji provejavaju iz misli u čula. Ubuduće on će težiti samo za onim što mu glas bude naložio, a zadržavati se saznano pri onom što mu glas bude savetovao. Zašto je Gotama jednom, u času nad časovima, seo ispod boovog stabla, gde ga je prostrelilo otkrovenje? On je čuo glas, jedan glas u sopstvenom srcu, koji mu je naložio da se odmori pod tim stablom, a on se nije opredelio za mučenje svoga tela, za prinošenje žrtvi, za kupanje ili molitvu, niti

za jelo i piće, za spavanje i za snove, već je poslušao glas. I 'ebalo je poslušati samo glas, a nikakvo nare enje spolja; dobro je bilo i neophodno biti za to spreman, sve drugo je bilo nepotrebno.

U noći, koju je prespavao u slamom pokrivenoj kolibi splavara na reci, Sidhartha je usnio san: Govinda je stajao pred njim, u žutom ruhu isposnika. Govinda je izgledao tužan i tužno je upitao: Zašto si me napustio? On tada zagrlji Govindu, obujmi ga obema rukama, a kad ga je privio na svoje grudi i poljubio - to više nije bio Govinda već jedna žena, a iz haljine te žene virila je nabubrela dojka na kojoj je ležao Sidhartha i napajao se, a mleko iz te dojke je imalo sladak i jak ukus. Imalo je ukus žene i muškarca, sunca i šume, životinje i cveta, ukus svakog ploda i svake slasti. Ono ga je opilo i lišilo svesti. - Kada se Sidhartha probudio, iza vrata kolibe svetlucala se bleđa reka, a iz šume je duboko i skladno odzvanjao turobni krik sove. Kada se razdanilo, Sidhartha zamoli svog domaćina, splavara, da ga preveze preko reke. Splavar ga svojim splavom od bambusove trske prebaci preko reke, široka vodena površina prelivala se ružičastim sjajem na jutarnjem rumenilu.

- Lepa je ova reka - reče svom pratiocu.

- Da - odgovori splavar - ovo je veoma lepa reka i ja je volim iznad svega. esto sam je slušao, često joj gledao u oči i uvek sam od nje nešto naučio. Od reke se mnogo može naučiti.

- Hvala ti, dobrotvoru - reče Sidhartha, popevši se na suprotnu obalu. - Nikakvim te gostinskim poklonom ne mogu darivati, mili moj, niti nagraditi. Ja sam beskućnik, sin brahmana i samana.

- Odmah sam to uočio - odvrati splavar. - I nisam očekivao od tebe ni nagradu, ni gostinski dar. Darivaćeš me drugom prilikom.

- Veruješ li u to? - upita Sidhartha razdragano.

- Svakako. I to sam naučio od reke: sve se vraća! I ti ćeš se, samano, vratiti. A sad zbogom ostaj ! Neka mi tvoje prijateljstvo bude nagrada. Seti me se kada budeš prinosio žrtve bogovima!

S osmehom su se rastali. S osmehom se Sidhartha porađovao pr#jateljstvu i ljubaznosti splavara. - On je kao Govinda - pomisli smešeći se - svi oni koje susrećem na svom putu su kao Govinda. Svi su blagodarni, iako njima samim treba blagodariti. Svi su pokorni, svi žele da budu , prijatelji, da slušaju a da malo misle. Ljudi su deca. Oko podne je prošao kroz neko selo. Ispred kolibe od

blata tumbala su se deca na ulici, igrajući se semenkama tikava i školjkama, galamila su i koškala se, ali su uplašeno pobjegla ugledavši stranog samanu. Na kraju sela put ga je vodio preko jednog potoka, a na rubu potoka klečala je mlada žena i prala rublje. Kada je Sidhartha pozdravi ona diže glavu i pogleda ga smešeći se, a on vide sjaj beonjače u njenom oku. Doviknuvši joj dobre želje, kao što je uobičajeno meću putnicima, upita je koliki mu put još predstoji do velikog grada. Ona se diže i prir @e mu, vlažna usta su primamlivo bfištala na njenom mladom licu. Izmenivši s njim nekoliko šaljivih reči, ona ga upita da li je već jeo i da li je istina da samane noću sami spavaju u šumi i ne smeju da imaju ženu kraj sebe. Pri tom je svoje levo stopalo stavila na njegovo desno i napravila pokret kakav čine žene kada muškarca pozivaju na onu vrstu ljubavnog uživanja koje se u udžbenicima naziva "penjanje uz drvo". Sidhartha oseti da mu se krv zagreva i u taj mah se opet seti svoga sna, pa se malko saže ka ženi i usnama dodirnu mrku bradavicu njene dojke. Ona diže pogled i zagleda mu se u lice, smešeći se puna žudnje, čežnjivo suženih očnih kapaka. Sidharthu tako < @e obuze čežnja i oseti pokret polnog izvora; ali, kako još nikada nije dotakao ženu ustezao se za trenutak, dok su mu ruke već bile spremne da posegne za njom. I tog trenutka je, naježivši se, čuo glas svog unutarnjeg bića, a taj glas je rekao - ne. Tada je sva čar iščezla sa nasmešenog lica mlade žene, video je samo još zamučeni pogled uspaljene ženke. On je ljubazno pomilova po obrazu, okrenu se od nje i praćen njenim razočaranizn pogledom laka koraka nestade u bambusovoj šikari.

- Opet govoriš o njemu - reče - opet imaš misli samane.

Sidhartha je ćutao, a onda su igrali igru ljubavi, jednu od tridesetak ili četrdesetak različitih igara koje je Kamala znala. Njeno telo je bilo savitljivo kao u jaguara, ili kao luk lovca; svako ko je od nje naučio ljubav znao je za mnoge slasti, za mnoge tajne. Ona se dugo igrala sa Sidharthom, mamila ga i odbijala, privlačila ga i obavijala se oko njega radujući se njegovom majstorstvu, sve dok ne bi, pobe en i umoran, počinio kraj nje.

Nadneta nad njim, hetera je dugo posmatrala njegovo lice i umorne oči.

- Od svih koje znam ti si najbolji u ljubavi - reče ona zamišljeno. - Jači si od drugih, savitljiviji, predaniji. Dobro si naučio moje veštine, Sidhartha. Jednom, kada budem starija, htela bih da imazn dete od tebe. Ali, uprkos svemu, dragt ti si ipak ostao samana, ti me ipak ne voliš i

ne voliš nijedno ljudsko biće. Zar nije tako?

- Izgleda da je tako - progovori Sidhartha posustalo. - Ja sam kao ti. Ni ti ne umeš da voliš - jer kako bi in: e mogla da upražnjavaš ljubav kao veštinu? Ljudi našeg soja kanda ne mogrz da vole. To mogu ljudi detinjeg uma; u tome je njihova tajna.

SANSARA1

Sidhartha je već dugo živeo životom sveta, životom naslade, a da ipak nije istinski učestvovao u njemu. Ponovo su se u njemu probudila čula ugušivana onih žarkih godina provedenih kod samana, okusio je izobilje, okusio je sladostrasna uživanja i moć, ali uprkos svemu u srcu je dugo i dalje ostao samana i mudra Kamala je to jasno prozrela. Još uvek je njegovim životom upravljala sklonost i veština da razmišlja, da čeka i da posti, ovozemaljski ljudi - detinji ljudi - još uvek su mu bili tućCi, kao što je i on njima bio tu .

Godine su prolazile, a Sidhartha, uljuljkan blagostanjem, gotovo i nije osetio kako odmiču. Obogatio se i već odavno je imao svoju kuću, vlastite sluge i svo gaj na kraju grada, pored reke. Ljudi su ga voleli i dolazili k njemu kad god im je bio potreban novac ili savet, ali, osim Kamale niko mu nije bio blizak.

Ono uzvišeno stanje prosvećene budnosti, koje je doživeo jednom u cvetu mladosti i drugi put u danima posle Gotamine propovedi, nakon rastanka sa Govindom, ono napeto iščekivanje, ponosna osama, bez potrebe za učenjem i učiteljem, ona živahna spremnost da čuje božanski glas u sopstvenom srcu - vremenom se pretvorilo u sećanje, sve se pokazalo prolaznim; veoma daleko i jedva , San%ara (na sanslmtu: samsara) - v< ni la u >i tok svetskog zbivanja na kome pravilnost pojavnih dogaaaja; obuhvata i ideju o preporaajanju biEa. nepostojanost slovljenosti, u tan, smislu predstavlja suprotnost nirvaru. (Pržm. pmv.)

čujno je žuborio sveti izvor, koji je nekad bio tako blizu i žuborio u njemu samom. Zacelo, on je još dugo nosio u sebi mnogo od onoga što je naučio od samana, od Gotame, od svog oca i brahmana: da živi umereno, da razmišlja, da tone u meditacije, da hrani u sebi skrivena saznanja o svom biću, o večnom ja, koje nije ni telo ni svest. Mnogo je od toga nosio u sebi, ,ali jedno po jednn, saznanja su potonula, prekrila ih je prašžna. Kao što se grnčarsko kolo, kada se jednom stavi u pokret, još dugo okreće i tek lagano usporava hod da bi se najzad zaustavilo, tako se i u Sidharthinoj duši još dugo okretao točak askeze, točak razmišljanja i razaznavanja, još se sve to kovitlalo u njemu, ali sporije, zapinjući i sve bliže zastoju. Lagano, kao što

vlaga prodire u panj koji odumire, polako ga puni i izaziva truljenje, prodirali su u Sidharthinu dušu svet i otupelost, ispunivši je osećanjem tegobe, umora i učmalosti. Ah zauzvrat su oživela njegova čula, koja su mnogo šta : naučila, stekla mnoga iskustva.

Sidhartha je naučio da trguje, da vlada ljudima, da uživa sa ženom, naučio je da se lepo odeva, da naređuje slugama, da se kupa u mirišljavoj vodi. Naučio je da jede probrana i brižljivo pripremljena jela, štaviše, jeo je i ribu, meso i pticu, navikao je na razne začine i slatkiše, da pije vino koje otupljuje i donosi zaborav. Naučio je i igru kockama i igru na šahovskoj tabli, naučio je da posmatra ples igračica, da ga nose u nosiljci, da spava na mekoj postelji. Ali, još uvek je smatrao sebe drugačijim od ostalih, gledao je na njih sa primesom podsmeha, sa podz-ugljivim prezirom koji svaki samana oseća prema ljudima iz sveta. Sidhartha je i na Kamasvamija gledao podrugljivo kad god bi bolovao, ljutio se, osećao se uvredenim, ili kad bi ga mučile trgovačke brige. Postepeno i neprimetno, uporedo sa smenom doba žetve i doba kiše, njegov podsmeh je posustajao, a nadmoć jenjavala. Malo po malo, Sidhartha je, okružen sve većim bogatstvom, i sam počeo da poprima ponešto od ljudi detinjeg uma, primao njihove detinjaste težnje i strepnje. Pa ipak im je zavideo, i što je više postajao sličan njima utoliko je viša rasla njegova zavist. Zavideo im je na svemu onome što je njemu nedostajalo, a njima bilo svojstveno: na značenju koje su pridavali sopstvenom životu, na žaru koji su unosili u svoja uživanja i strepnje, na plašljivoj ali slatkoj sreći koju im je pružala njihova večita zaljubljenost. Jer, ljudi su bili neprekidno zaljubljeni: u sebe same u svoje žene, u svoju decu, u počasti ili u novac, u svoje planove i nade. Sidhartha, me utim, baš to nije naučio od njih, svu tu detinju radost; naučio je od njih ono što je bilo neprijatno, što je i sam prezirao. Sve češće se događalo da se jutrom, posle večeri provedenih u društvu, beskrajno izležavao, osećajući se prazan i izmožden. Događalo se da se ljutio i negodovao što mu Kamasvami dosa uje svojim brigama. Događalo se da se isuviše bučno smeje kada bi gubio na kocki. U pore enju sa drugrma njegovo lice je još uvek delovalo mudro i produhovljeno, ali se na njemu retko pojavljivao osmeh i postepeno je popriznalo crte koje se često vide na licu bogataša, crte koje su odraz nezadovoljstva, slabog zdravlja, mrzovolje, otupelosti i odsustva ljubavi. Malo po malo, duša mu je obolela od bolesti koja mori bogate ljude.

Zamor je obavijao Sidharthu kao koprena, kao retka

magla koja je iz dana u dan postajala sve gržšća, iz meseca u mesec sve tmurnija, a iz godine u godinu sve teža. Kao što novo ruho vremenom postaje staro, gubi lepu boju, isprlja se i izgtzšva, iskrza na porubima, tkanina se izliže i iz nje vire konci potke, tako je počeo da se haba i Sidharthin život posle rastanka sa Govindom; sa godinama koje su prolazile gubio je boju i sjaj, pojavile su se brazde i malje, prikrivajući se, tu i tamo bi iz potke provilirili i vrebali razočarenje i ga enje. Sidharthinom oku je to promaklo. Primećivao je jedino da je umakao jasni i odlučni glas, koji se nekada davno javio u njemu i uvek ga pratio u najboljim danima.

Počeo je da robuje svetu, odao se nasladi, pohoti, otupelosti i, naposljetku, još i poroku koji je - smatrajući ga najbudalastijim od svih - oduvek najviše prezirao i ismevao: gramzivosti. Postao je rob stremljenja za posedom i bogatstvom, i to više nisu za njega bile igre i tričarije, već okov i teret. U tu poslednju i nedostojnu zavisnost Sidhartha je dospelo neobičnim i podmuklim putem, kroz kocku. Od vremena u kome je u srcu prestao biti samana, Sidhartha je počeo da se kocka u novac i dragocenosti i, dok je ranije u toj igri učestvovao smešeći se i uzgred, smatrajući je kao naviku ljudi detinjeg uma, sad joj se odavao sve žešće i strasnije. Bio je igrač od kojeg su ostali zazirali - mali je bio broj onih koji bi smogli hrabros't da se kockaju s njim, toliko su njegovi ulozi bili visoki i smeli. Sidhartha se kockao gonjen teškim jadom u srcu, pričinjavalo mu je jetko za.dovoljstvo da prokocka i proćerda bedne pare, ne mogavši ru na koji način jasnije da iskaže koliko prezire novac - idol trgovaca. Zato se kockao u velike svote bespoštedno, mrzeći sebe i rugajući se sebi zgrtao je i bacao hiljade, prokockao je novac, prokockao adir @are i jedan svoj letnjikovac, da bi zatim dobio i ponovo sve izgubio na kocki. Uživao je u strepnji, silnoj strepnji od koje mu se srce ledilo dok se kockao u visoke uloge, uživajući u njoj želeo je da je obnovi, da pojača golicavi izazov, jer je još jednom u tom osećanju nalazio nešto nalik na sreću neku vrstu zanosa, nagoveštaj uzvišenijeg života nasuprot sopstvenom zasićenom, mlakom i bljutavom postojanju. I posle svakog većeg gubitka smišljao je kako da stekne nova bogatstva, bacao se još žustrije na trgovinu, terajući dužnike neumoljivom strogošću da namire svoj dug, a sve to samo da bi se ponovo kockao, rasipao i na taj način iskažao sav svoj prezir prema bogatstvu. Sidhartha više nije primao gubitak ravnodušno, više nije bio dobrodušan prema prošnjacima, niti je bio raspoložen da raznim

moliocima poklanja i pozajmljuje novac. On, koji bi jednim bacanjem kocke smejući se proigrao i deset hiljada, postao je u trgovini strog i sitničav, a noću je katkad sanjao novac! I kad god bi se povratio iz te opake opčinjenosti, kad bi u ogledalu svoje spavaće sobe otkrio da mu je lice ostarelo i poružnelo, kad god bi ga obuzelo osećanje stida i gadenja, tražio bi izlaz u kockanju, opijao se bludom i vinom, da bi zatim ponovo podlegao nagonu da nagomilava i stiće novac. U toj besmislenoj trci ukrug morio se, ostareo i oboleo.

U to vreme usnio je san koji je protumačio kao opomenu. Toga dana proveo je večernje časove kod Kamale, u njenom divnom gaju. Sedeli su pod drvećem i ćaskali, a Kamala je zamišljeno izgovarala reči iza kojih su se krili seta i umor. Zamolila ga je da joj priča o Gotami i nije mogla sata da se nasluša koliko čistote izbija iz njegovog pogleda, kako su mu usta spokojna i lepa, a osmeh zrači, dobrotom, kako mu je smiren hod. Morao je da joj priča dugo o uzvišenom Budi, a Kamala je uzdisala i rekla:
- Jednom, a možda već uskoro, i ja ću postati sledbenica Bude. Pokloniću mu svoj gaj i naći utočište u njegovom učenju.

Ali, nakon toga počela je da ga draži i da ga u ljubavnoj igri privija uz se bolnom žestinom, da ga ujeda oblivena suzama, kao da je iz te puste, prolazne strasti još jednom htela da iscedi i poslednju slatku kap. Sidharthu nikad pre toga nije tako duboko prostrelilo saznanje koliko su sladostrast i smrt srodne. Ispružio se zatim kraj nje i zagledao iz neposredne blizine u Kamalino lice - oko njenih očiju i uglova usana video je jasno ispisane znake strepnje, znamenja od tananih linija i rasplnutih brazdi koja su podsećala na jesen i starost, kao što je Sidhartha i sam, mada tek u četrdesetim godinama, tu i tamo već otlivao sede vlasi u svojoj crnoj kosi. Umor je bio ispisan na Kamalinom licu, umor od dugog hodanja putem koji nije vodio radosnom cilju, umor i početak precvata, i skriveni, još neiskazani i možda nesvesni strah od starosti, strah od jeseni, strah od smrti. S uzdahom se oprostio od nje, duše pune nezadovoljstva i skrivene zebnje.

Noć je Sidhartha zatim proveo u svojoj kući sa plesačicama i uz vino, izigravajući pred zvanicama nadmoć koju više nije osećao, popio je mnogo vina i ponoć je odavno prošla kada je otišao na počinak. Umoran, pa ipak uzburkan, tek što nije zaplako od očajanja a san mu dugo nije dolazio na oči. Srce mu se ispunilo jadom, koji mu se učinio nepodnošljiv, ga enjem koje ga je prožimalo kao i

mučnina od mlakog i odvratnog ukusa vina, od ogavno
sladunjave i jednolične muzike, od bljutavo nežnih osmeha
plesaćica i preslatkog mirisa koji se širio iz njihovih grudi i
kose. Ali, najviše od svega se gadio sam sebe, svoje
mirišljave kose, vonja vina iz svojih usta, svoje mlitave,
umorne i prezasićene puti. Kad neko pretera sa jelom i
pićem i s mukom povraća, naposljetku ipak oseća zadovolj-
stvo što mu je laknulo; tako je i on lišen sna, pod
plahovitom navalom gat @enja poželeo da se oslobodi uživa-
nja, stečenih navika, celog svog besmislenog života i samog
sebe. Zadremao je tek u osvit zore, kada je svet idući za
svojim poslovima promicao ulicom ispred njegove kuće u
gradu, utonuvši ošamućen u neku vrstu nagoveštaja sna.

Tog trenutka je usnio san:

Kamala je u zlatnom kavezu držala malu, veoma
retku pticu pevačicu. Sanjao je o njoj. Sanjao je da je
umukla ona koja je inače u jutarnjim časovima uvek
pevala, i kako mu je to palo u oči prišao je kavezu i bacivši
pogled ugledao ptičicu, mrtvu i ukočenu. Izvukavši je, za
trenutak je odmeravao njenu težinu na dlanu i odznah
zatim izbacio na ulicu, ali se u taj mah toliko uplašio, srce
ga je zbolelo tako silno, jer mu se učinilo da je sa tom
mrtvom pticom odbacio od sebe sve što je dragoceno i dobro.

Trgnuvši se iz ovog sna, osetio je da ga obuzima
duboka tuga. Učinilo mu se da je vodio bezvredan život,
pust i besmislen; u rukama mu nije ostalo ništa što je živo,
što bi na neki način bilo dragoceno ili vredno da se sačuva.
Ostao je sam i bez ičega, kao brodolomnik na žalu.

U mračnom raspoloženju Sidhartha je pošao u svoj gaj
i zatvorivši vratnice za sobom seo ispod mangovog drveta,
osećajući smrt u srcu i grozu u nedrima, sedeo je tako,
svestan da mu duša umire, da vene, da mu je došao kraj.
Malo-pomalo se pribirao i u mislima još jednom prevalio
ceo svoj životni put, od prvoga dana svojih uspomena.
Kada li je doživeo sreću, osetio istinsko ushićenje? Oh da,
više puta je to doživljavao. U dečačkim godinama, kada bi
stekao pohvale brahmana, kada bi se istakao u recitovanju
svetih stihova, ostavivši svoje vršnjake daleko iza sebe u
raspravama sa naučnicima, ili pomažući pri prinošenju
žrtvi. Tada je svim svojim srcem osećao: - Pred tobom se
nalazi put za koji si pozvan, bogovi te očekuju. - I kasnije
opet kao mladić, kada ga je cil svih razmišljanja vodio do
sve većih visina, izdvojio i poneo iz jata onih koji su gajili
ista stremljenja, kada se u mukama borio da dokuči misao
brahmana, a svako stečeno saznanje u njemu raspirilo novu
žed, eto, tada je u toj že li i u tim mukama osetio isto:-

Dalje! Dalje! Ti si pozvan! - To je bio glas koji je čuo kada je napustio zaviča i odabrao život samana, a i kada je od samana otišao i pošao Savršenom, a zatim odatle krenuo u neizvesno. Oh, kako dugo nije čuo taj glas, kako dugo već nije dospeo ni do kakve visine, kako je jednoličan i jalov bio njegov put dugi niz godina, bez uzvišenog cilja, bez žedi, bez uzdizanja, a zadovoljavao se malim nasladama, pa ipak nikad zadovoljan! za sve ove godine on je, i ne znajući, nastojao i žudio da bude čovek kao toliki drugr, sličan toj deci, a pri tom je njegov život bio mnogo bedniji i siromašniji od njihovog, jer njihovi ciljevi nisu bili i njegovi, kao ni njihove brige, a sav taj svet ljudi sličnih Kamasvamiju za njega je bila samo igra, ples koji posmatramo, komedija. Jedino mu je Kamala bila draga i dragocena - ali, da li još uvek? Da li mu je ona još bila potrebna, ifi on njoj? Nisu li oboje igrali igru koja nema kraja? Da li je trebalo živeti za to? Ne, nipošto! Ta igra se zvala sansara, bila je to i 'a za decu, možda je bilo prijatno i -ati je jedanput, dvaput, deset puta - ali stalno i neprekidno iznova?

Sidhartha je tada znao da je i ra završena, da više ne može da učestvuje u njoj. Podi oše ga žmarci, osetio je da je u njemu samom nešto umrlo.

Celog dana sedeo je ispod mangovog drveta, sećajući se svog oca, sećajući se Govinde, sećajući se Gotame. Zar ih je morao napustiti da bi postao sličan Kamasvamiju? Sedeo e tako i kada se noć već spustila. Podigavši pogled i ugledavši zvezde, pomislio je: Evo me gde sedim ispod svog mangovog drveta, u svom gaju. - Malko se nasmešio - da li je bilo nužno, da li je bilo ispravno i zar nije bila samo luckasta igra to što poseduje mangovo drvo, što ima svoj vrt?

I tome je došao kraj, i to je umrlo u njemu. Ustao je i oprostio se od mangovog drveta, oprostio od vrta. Kako celoga dana ništa nije jeo spopala ga je žestoka glad i on se seti svoje kuće u gradu, svoje odaje i postelje, trpeze pune jela. Nasmešio se umorno i stresavši se oprostio sa svim tim stvarima.

U taj isti noćni čas Sidhartha je napustio svoj vrt, napustio grad i nikada se više nije vratio. Dugo je Kamasvami tragao za njim, misleći da je pao u razbojničke ruke. Kamala nije tragala za njim. Kada je saznala da je Sidhartha nestao, nije se začudila. Nije li to oduvek očekivala Zar on nije bio samana, beskućnik, večiti putnik? A najviše je to osetila prilikom njihovog poslednjeg sastanka, pa se usred tuge zbog gztzbitka radovala što ga je

poslednji put tako usrdno privila na svoje srce, što je još jednom osetila da mu pripada sva, da je sva prožimana njime.

Kada je stigla prva vest o Sidharthinom nestanku, prišla je prozoru na kome je u zlatnom kavežu držala retku pticu pevačicu. Otvorila je vrata kaveza, izvadila pticu i pustila da poleti. Dugo je pogledom pratila let ptice. Od toga dana ona više nije primala posete i zatvorila je vrata svoje kuće. Ali, posle nekog vremena znala je da je prilikom poslednjeg sastanka sa Sidharthom ostala bremena.

NA RECI

Sidhartha je prolazio šumom već daleko od grada, a znao je samo jedno: da mu nema povratka, da je život koji je godinama vodio otišao u nepovrat, da ga je do odvratnosti iskusio i iscrpeo. Mrtva je bila ptica pevačica o kojoj je sanjao. Mrtva je bila i ptica u njegovom srcu. Duboko se zapleo u sansaru, upio je u sebe sa svih strana gašenje i smrt, kao što sunce upija vodu dok se ne napuni. Bio je prezasićen, pun jada, pun smrti, više ničega nije bilo u svetu što bi ga privuklo, obradovalo, što bi moglo da mu pruži utehu.

Arko je želeo da više ne zna za sebe, da stekne mir, da bude mrtav. Kada bi grom hteo da ga spali! Kada bi naišao tigar i rastrgao ga! Kada bi bar postojalo vino, neki otrov kojim bi se opio i došao do zaborava i sna da se više ne probudi! Da li je postojala prljavština kojom se nije opteretio? Zar se moglo živeti i dalje? Zar se moglo i dalje disati, uvek nanovo udisati i izdisati vazduh, osećati glad i ponovo jesti, ponovo spavati, ponovo ležati u zagrljaj žene? Zar to trčanje ulice još nije bilo iscrpljeno i okončano?

Sidhartha je stigao do velike reke u šumi, one iste reke preko koje ga je jednom prevezao splavar, u vreme kada je još bio mladić i dolazio iz grada Gotame. Na toj reci se zaustavio i oklevajući stajao na obali. Malaksao je od umora i gladi, uostalom - čemu bi služilo da ide dalje, kakvom cilju? Ne, ciljeva više nije bilo, ničeg više nije bilo osim duboke, bolne čežnje, da se otarasi tog pustog sna, da povрати bljutavo vino, da okonča ovaj bedni i sramni život. Nad obalom reke nadvilo se kokosovo stablo, Sidhartha se ramenima oslonio na nj i obujmivši ga rukama zagledao se u zelenu vodu koja je neprekidno proticala pred njim; netremice je gledao u talase i otkrio da je sav obuzet željom da se opusti i da utone u tu struju. U njoj je video odraz užasne pustoši, kao odgovor na strašnu prazninu u sopstvenoj duši. Zacemento, stigao je do kraja. Za njega

više ništa nije postojalo osim da sam sebe uništi, da razbije promašenu tvorevinu svog života, da je baci pred noge bogovima koji mu se grohotom smeju. To je bio cilj silovitog povraćanja za kojim je žudeo: smrt i razbijanje kalupa koji je mrzeo! Neka ribe požderu to pseto, Sidharthu, tog bezunznika, to iskvareno i trulo telo, tu posustalu i zloupotrebljavanu dušu! Neka ga požderu ribe i krokodili neka ga demoni raskomadaju.

Izobličena lica zurio je u vodu i pljunuo ugledavši odraz svoga lika. Smrtno umoran odvojio je ruke od stabla i okrenuo se sa namerom da se baci u talase, da najzad potone. Padao je zatvorenih očiju u susret smrti.

U taj mah u zabačenim predelima njegove duše, iz prošlosti njegovog premorenog života odjeknu glas. Bila je to jedna reč, jedan slog koji je bez ijedne misli promucuo u sebi, staru početnu i završnu reč svih brahmanskih molitvi, sveti "om", koji znači "savršenost", ili "potpunost". I u trenutku u kome do Sidharthinog uva dopre glas koji izgovori "om", njegov usnuli duh se namah razbudi i on shvati da je njegova namera bezumna.

Sidhartha se prenerazi. Evo šta se zbilo s njim, bio je tako izgubljen zabludeo i lišen svih saznanja da je hteo da potraži smrt, da je u njemu mogla sazreti ova želja, toliko detinjasta želja da na< @e mir uništivši svoje telo! Sva pitanja ovih dana, otrežnjenje i očajanje nisu mogli da urode plodom koji mu je doneo trenutak u kome je "om" dopro do njegove svesti i on u magnov2nju spoznao svoju bedu i zabludu.

- Om! - izgovorio je tiho. - Om! - I bi svestan brahmana, i bi svestan da je život neuništiv i svestan svega božanskog bačenog u zaborav.

Ali, to je bio samo tren, blesak munje. Sidhartha se sručio u podnožje kokosovog drveta, položio glavu na koren stabla i utonuo u dubok san.

Spavao je duboko i bez snova, odavno već nije znao za takav san. Kada se nakon mnogih časova probudio, učinilo mu se da je prošlo deset godina. ^uo je tihi žubor vode, ali nije znao gde se nalazi i kako je dospeo ovamo, otvorivši oči začudio se drveću i nebu nad glavom, setivši se najzad gde se nalazi i kako je ovamo došao. Ali, kako je tek nakon dužeg vremena došao do tog saznanja, prošlost mu se učinila kao prekrivena nekom koprenom, beskrajno daleka, beskrajno strana i ravnodušna. Znao je samo da je napustio svoj raniji život (u prvi mah, kada se osvestio, raniji život mu se učinio kao davno minulo nekadašnje ovaploćenje, kao ranije ro enje njegovog sadašnjeg j a) - da je hteo da

ga odbaci pun ga enja i jada, ali je zatim, kraj neke reke ispružen ispod kokosovog drveta, došao k sebi sa svetom reči "om" na usnama, da je posle toga zaspao i da sada razbu en i kao preporo<ien posmatra svet oko sebe. Tiho je izgovorio reč "om" sa kojom je zaspao, pa mu se učinilo da njegov dugi san nije bio ništa drugo već samo dugotrajno, zadubljeno izgovaranje oma, misao prožeta omom, uranja- nje i potpuno poniranje u om, u bezimeno, u savršeno. Kako je bio čudesan njegov san! Nikada ga spavanje nije tako okrepilo, preporodilo i podmladilo! Možda je uistinu umro, potpuno, i sada se ponovo rodio u nekom novom liku? Ali ne, poznavao je on sebe, svoju ruku i svoje noge, poznavao je mesto na kome je ležao, poznavao j a u svojim nedrima, tog Sidharthu, samovoljnog, neobičnog, pa ipak se taj Sidhartha preobrazio, preporodio, bio je čudno- vato ispavan, čudnovato budan, radostan i radoznao. Sidhartha se uspravi i vide da naspram njega sedi čovek, njemu nepoznat, u žutoj monaškoj rizi, obrijane glave, u stavu ra> šljanja. Posmatrao je čoveka koji nije imao ni kose ni bradu, i ne potraja dugo i on u tom kaluc @eru pozna Govindu, prijatelja iz mladih dana, Govin- du koji je našao utočište kod uzvišenog Bude. Govinda je ostareo, ali su mu crte lica ostale iste, iz njih su zračile revnost, odanost, težnja za traganjem i strepnja. Kada je Govinda, osetivši njegov pogle , digao glavu i zagledao se u njega, Sidhartha vide da ga Govinda nije poznao. Govinda se obradovao što ga vidi budnog, očigledno je dugo sedeo na tom mestu i čekao da se probudi, iako ga nije poznao.

- Spavao sam - reče Sidhartha. - Kako si dospeo ovamo?

- Ti si spavao - odgovori Govinda. - Nije dobro spavati na mestima na kojima se često nailazi na zmije, gde prolaze šumske životinje. Ja sam ti, gospodine, sledbenik uzvišenog Gotame, Bude, [akjamunija, pa sam sa nekolicinom naše braće prolazio ovim putem i ugledao te gde ležiš i spavaš na mestu na kome je opasno spavati. Namera mi je bila da te probudim, o, gospodine, no videvši da je tvoj san dubok, zaostao sam iza svojih i ostao da sedim kraj tebe. A onda, čini mi se, zaspah i ja - koji sam hteo da čuvam tvoj san. Loše sam obavio svoju dužnost, savladao me umor. Ali sad, pošto si budan, pusti me da odem, i da sustignem svoju braću.

- Hvala ti, samano, hvala tebi što si čuvao moj san- reče Sidhartha. - Prijazni ste vi svi, sledbenici Uzvišenog. Bilo ti prosto da odeš!

- Odlazim, gospodine. Neka vam je vazda dobro,

gospodine!

- Hvala ti, samano.

Govinda napravi znak pozdrava i reče:

- Zbogom ostaj.

- Zbogom ostao, Govintla - odvrati Sidhartha.

Monah zastade.

- Dozvoli, gospodine, odakle ti je moje ime poznato?

Sidhartha se tad osmehnu.

- Poznajem te, o, Govinda, još kad si bio u kolibi svog oca i odlazio u školu brahmana, poznajem te iz vremena kada smo prinosili žrtve, kada smo otišli me u samane i onog časa kada si u lugu Đetavana potražio utočište kod Uzvišenog.

- si Sidhartha! - povika Govinda. - Sad sam te poznao i ne shvatam kako te nisam odmah poznao. Dobro došao, Sidhartha, velika je moja radost što te ponovo vidim.

- I meni je drago što te opet vidim. Ti si bio čuvar mog sna, ja ti se još jednom zahvaljujem na tome, mada mi čuvar rije bio potreban. Kuda si pošao, prijatelju moj?

- Nikud. Mi monasi uvek smo na putu, sve dok ne nai u kiše mi idemo iz mesta u mesto, primamo milć stinju i odlazimo dalje. Oduvek je to tako. A ti, Sidhartha, kuda si ti krenuo?

Sidhartha reče :

- Sa mnom je isto što i s tobom, prijatelju. Nikud ne idem. Ali se, eto, nalazim na putu. Na hodočašću.

Govinda reče:

- Kažeš da si i ti na hodočašću i ja ti verujem. Ali oprosti, o, Sidhartha, ne ličiš na hodočasnika. Na tebi je ruho bogataša, nosiš obuću otmenih, a tvoja kosa, koja miriše na mirišljave vodice, nije kosa hodočasnika, niti je kosa samane.

- Zacelo, mili, dobro si zapazio, tvoje oštro oko vidi sve. Ali, ja ti nisam rekao da sam samana. Rekao sam, da sam na hodočašću. I tako i jeste: ja sam hodočasnik na hodočašću.

- Z si hodočasnik - reče Govinda. - Ali, malo je onih koji na hodočašće odlaze u takvom ruhu, sa takvom obućom i kosom. Ja, koji sam tolike godine hodočasnik, još nikad nisam sreo nijednog tebi sličnog.

- Verujem ti, Govinda moj. Ali, danas si, eto, sreo takvog hodočasnika, u ovakvoj obući i ovakvom ruhu. Seti se, dragi: kratkog veka je svet obličja, veoma su kratkog veka naša odeća i način na koji se češljamo, pa i sama naša kosa i telo. Na meni je odeća bogataša, ti si to dobro uočio.

Nosim je jer sam bio bogataš, a kosu češljam kao svetski ljudi i sladostrasnici, jer sam i sam bio jedan od njih.

- A sada, Sidhartha, šta si sad?

- Ne znam, kao što ne znaš ni ti. Nalazim se na putu!

Bio sam bogataš, a to više nisam, ne znam šta ću sutra biti.

- Jesi li izgubio svoje bogatstvo?

- Izgubio sam ga, ili je ono mene izgubilo. Nestalo je.

Točak mena se okreće veoma brzo, Govinda. Gde e sad brahman Sidhartha? Gde Sidhartha samana? Gde je bogati Sidhartha? Brzo se menja sve što je prolazno, Govinda, ti to i znaš.

Govinda se dugo zagledao u prijatelja iz mladosti, sa sumnjom u pogledu. Zatim ga pozdravi kao što se pozdravljaju velika gospoda i ode svojim putem.

Sidhartha ga je, smešeći se, pratio pogledom - još uvek je voleo tog odanog i bojažljivog čoveka. Kako bi, uostalom, u tom trenutku, u tom veličanstvenom času svog čudnog sna, prožet omom, i mogao da nekog ili nešto ne voli! U tome i jeste bila suština ma ije koju su mu doneli san i om - što je sad voleo sve, što je bio pun ljubavi prema svemu što je video oko sebe. I upravo je u tome bila njegova teška boljka - tako mu se sad činilo - što ništa i nikog nije umeo da voli.

Nasmešena lica je Sidhartha pratio pogledom monaha koji se udaljavao. San ga je okrepio, ali ga je silno mučila glad, jer već dva dana ništa nije jeo, a davno je prošlo vreme kada je bio otporan prema gladi. Tužno, ali i smejući se, pomišljao je na to vreme. Sećao se da se tada Kamali hvalio svojim trima plemenitim i nesavladivim veštinama: da posti - da čeka - da misli. To je bio njegov posed, njegova moć i snaga, njegov čvrsti oslonac. U revnosnim i mukotrpnim godinama svoje mladosti naučio je ove tri veštine i ništa drugo. One su ga sada napustile, više nijednu od njih nije posedovao, nije umeo ni da posti, ni da čeka, niti da misli. Dao ih je za ono najbednije, najprolaznije, za čulna uživanja, za ugodan život, za bogatstvo! Doista je čudno to što se s njim zbililo. I sada, tako mu se činilo, zbilja je postao čovek detinjeg uma.

Sidhartha je razmišljao o svom položaju. Ali mu je padalo teško da misli, u stvari nije bio raspoložen za to, ali se prisiljavao.

Sada, razmišljao je, kada su sve te prolazne stvari otpale, sada opet stojim na suncu, kao što sam stajao nekada kao malo dete, ništa nije moje, ništa ne mogu, ništa ne znam, ništa nisam naučio. Kako je to čudno! Sad, kad više nisam mlad, kad mi je kosa gotovo seda a snaga

popušta, sad opet počinjem iz početka i od detinjeg doba! Nehotice se ponovo nasmešio. Da, čudna je bila njegova sudbina! Krenuo je nizbrdo i sad je opet stajao u svetu prazan, nag i glup. Ali to ga nije čirilo tužnim, štaviše, došlo mu je da se smeje, da se smeje sam sebi, da se smeje tom čudnom, budalastom svetu.

- Krenuo si nizbrdo! - reče sam sebi i nasmeja se, i kako je to izgovorio pogled mu pade na reku i vide da i ona teče naniže, da se valja nizvodno, a da pri tom veselo pevuši. To mu se dopalo i on se prijateljski osmehnu reci.

Zar to nije bila reka u kojoj je hteo da se udavi nekada davno, pre sto godina, ili je to samo sanjao?

Moj život je odista bio čudesan, pomislio je, kretao se čudnim zaobilaznim putevima. Kao dete sam imao posla samo sa bogovima i žrtvama. Kao dečak sam se bavio samo askeзом, razmišljanjem i meditacijom, u potrazi za brahmanom, obožavajući ono večno u atmanu. Kao mladić sam otišao u pokajnike, živeo sam u šumi, patio od žege i hladnoće, naučio sam da gladujem i da nateram svoje telo da odumire. Zatim sam kroz učenje velikog Bude čudesno došao do spoznaje, osetio sam kako u meni kruži saznanje o jedinstvu sveta kao sopstvena krv. Ali, morao sam da odem i od Bude i od velikog saznanja. Pošao sam, i od Kamale naučio ljubavne slasti, od Kamasvamija sam naučio da trgujem, gomilao sam novac i rasipao ga, naučio sam da volim svoj stomak, da uga[<]@am svojim čulima. Mnoge godine sam morao da provedem da bih izgubio svoj duh, da se odlučim da mislim, da zaboravim na jedinstvo. Zar sve to nije kao da sam se polako i veoma zaobilaznim putevima od muškarca preobrazio u dete, od mislioca pretvorio u detinjeg čoveka? Pa ipak je taj put bio veoma dobar, ptica u mojim nedrima ipak nije ugrnula. Ali, kakav je to bio put? Morao sam proći kroz tolike gluposti, tolike poroke, kroz tolike zablude, ga[<]@enja, razočaranja i jada, samo da bih ponovo postao dete i mogao početi iznova. Ali, tako je trebalo da bude, moje srce se s tim slaže, moje oči se smeše. Morao sam da doživim očajanje, da potonem do najbudalastije me u svim mislima, do pomisli na samoubistvo, da bih doživeo milost, da bih opet čuo om, da bih mogao istinski da spavam i da se istinski probudim. Trebalo je da postanem budala, da bih ponovo našao atman u sebi. Kuda će me još odvesti moj put? Luckast je taj put, sav je u krivinama, a možda vodi ukруг. Kakav je da je, ja ću ići njime.

Radost mu je čudesno preplavila grudi.

- Odakle ti ta razdraganost? - upitao je svoje srce.

Izvire li ona iz tog dugog, dobrog sna, koji mi je toliko prijao? Ili iz reči om koju sam izgovorio? Ili potiče otud što sam umakao, što je moje bekstvo izvršeno, što sam, najzad, slobodan i kao dete stojim pod nebeskim svodom? Oh, kako je divno što sam utekao, što sam slobodan! Kako je vazduh ovde čist i lep, kako je prijatno udisati ga! Tamo odakle sam pobegao sve je vonjalo na mirišljava ulja, na začine, na vino, na izobilje, na otupelost. Kako sam mrzeo onaj svet bogataša, sladokusaca, kockara! Kako sam mrzeo sam sebe što sam tako dugo ostao u tom užasnom svetu! Kako sam sebe mrzeo, tražio, mučio, postavši kroz to star i zao! Nikad više neću uobraziti, kao što sam to nekad rado činio, da je Sidhartha mudar! Ali, ovo sam uradio dobro, ovo mi se svi a, moram da slavim što je sada došao kraj mržnji koju sam osećao prema sebi, prema onom ludom i pustom životu! Hvalim te, Sidhartha, što se posle tolikih godina ludosti u tebi opet rodila jedna zamisao, što si nešto uradio, što si u svojim nedrima čuo pesmu ptice, i što si se odazvao njenom zovu.

Tako je hvalio sebe, radujući se sam sebi, a za to vreme je radoznalo osluškivao kako mu stomak krči. Učinilo mu se da je deo patnji i jada u poslednje vreme i ovih dana do kraja okusio i povratio iz sebe, do očajja i smrti. To je bilo dobro. On je još dugo mogao ostati kod Kamasvamija, da stiče novac i da ga rasipa, da se tovi a da mu duša umire od že i, još dugo je mogao da obitava u tom finom, ututkanom paklu da ovo nije došlo: trenutak potpune beznadežnosti i očajja, onaj krajnji trenutak kada se nadnosio nad zahuktalom vodom spreman da sam sebe uništi. Sama činjenica što je osetio očajjanje i dubogo ga enje, a da nije podlegao, i što su ptice, radosni izvor i glas u njemu još bili živi, ispunjavala ga je radošću, zbog toga se smejao, zbog toga mu se ozarilo lice ispod osedele kose.

- Dobro je da čovek sam iskusi sve što treba da zna
- pomislio je. - Da uživanja sveta i bogatstvo ne služe dobru, naučio sam još u detinjstvu. Znao sam to odavno, ali sam tek sada doživeo. Sada znam, i to ne samo po sećanju već svojim očima, svojim srcem, svojim stomakom. Blago meni što to znam!

Dugo je razmišljao o svom preobražaju, oslušnuo kako ptica peva od radosti. Zar ta ptica nije bila umrla u njemu, zar nije osetila njegovu smrt? Ne, nešto drugo je umrlo u njemu, nešto što je već odavno čeznulo za smrću. Zar to nije bilo ono što je u svojim žarkim pokajničkim godinama hteo da umrtvi? Zar to nije u stvari bilo njegovo j a, njegovo malo, usplahireno i ponosno j a, sa kojim se borio toliko

godina, koje ga je uvek nanovo pobevalo, koje se ponovo javljalo posle umrtvljavanja, zabranivši mu radost, ispunjavajući ga strahom? Zar to nije bilo ono što je danas, najzad, našlo smrt ovde u šumi, na ovoj ljupkoj reci? Nije li tragom ove smrti sada bio kao dete, pun poverenja, oslobođen straha, pun radosti?

Sidhartha je sada slutio zašto se kao brahman, kao pokajnik uzalud borio sa tim svojim ja. Ometali su ga preterano znanje, isuviše mnogo svetih stihova, isuviše mnogo žrtvenih obreda, mučenja svoga tela, neobuzdanost u delima i stremljenjima! Bio je prožet ohološću, uvek je bio najmudriji, najrevnosniji, uvek korak ispred ostalih, uvek posvećen i uman, uvek sveštenik ili mudrac. Njegovo ja se uvlačilo u to svetaštvo, u tu oholost i mudrost, ono se uvrežilo i raslo, dok je on verovao da će ga umrtviti postom i pokorom. Sada je uvideo, prozreo da je skriveni glas u njemu bio u pravu, da ga nikada nijedan učitelj ne bi mogao izbaviti. Zbog toga je morao da ide u svet, da se predaje uživanju i moći, čarima žene i novcu, zato je morao, da postane trgovac, kockar, pijanac i gramzivac, sve dok sveštenik i samana u njemu nisu zamrli. Zbog toga je morao da podnosi ove ružne godine, da trpi gadenje, prazninu i besmislicu jednog opustelog i izgubljenog života, do kraja, do najernjeg očajanja, sve dok nisu, najzad, našli smrt i razvratnik Sidhartha, i gramzivac Sidhartha. On je umro, a iza sna se probudio novi Sidhartha. I on će ostariti, i on će jednom morati da umre, Sidhartha je bio prolazan, kratkog veka je svako bitisanje. Ali, danas je bio mlad, bio je kao dete, novi i radošću ispunjen Sidhartha.

Takav je bio tok njegovih misli, on se osluškujući smešio krčanju svojih creva i pun zahvalnosti slušao zujanje pčela. Vedro je gledao u reku koja je proticala, nikada mu se nijedna voda nije dopala kao ova, nikada nije tako snažno i lepo čuo glas i parabolu vodenog toka.

Učinilo mu se da reka ima da mu kaže nešto naročito, nešto što on još ne zna, što ga tek čeka. U toj reci je Sidhartha hteo da se udavi, u njoj se danas udauio stari, umorni, očajni Sidhartha. Novi Sidhartha je osećao duboku ljubav prema toj vodenoj struji, te odluči da je skoro ne napušta.

SPLAVAR

Hoću da ostanem na toj reci, >omisli Sidhartha, to je ona ista preko koje sam nekad prešao na putu ka ljudima detinjeg uma, tada me je prevezao ljubazni splavar, poći ću njemu, iz njegove kolibe me je u svoje vreme put odveo u novi život, koji je ostareo i umro - neka i moj sadašnji put,

moj sadašnji novi život po e odavde!

Nežno se zagledao u vodenu struju, u providno zelene i kristalne linije njenih tajanstvenih obrisa. Video je kako iz dubine izranjaju svetli biseri, kako vazdušni mehuri plivaju na površini, odražavajući nebesko plavetnilo. Reka mu je uzvraćala pogled iz hiljade očiju, zelenih, belih, kristalnih, nebesnoplavih. Kako je voleo ovu vodu, kako ga je očaravala, kako joj je bio zahvalan! U svom srcu je čuo glas, koji se nanovo probudio, a koji mu je govorio: Voli ovu vodu! Ostani kraj nje! Oh, da, hteo je da uči od nje, hteo je da sluša. Učinilo mu se da bi onaj ko bi razumeo ovu vodu i njene tajne razumeo i mnoge druge stvari, mnoge tajne - sve tajne.

Ali, me u tajnama reke on je toga dana dokučio samo jednu, a to ga je dirnulo do dna duše. Video je da voda promiče, neprekidno otiče, a da je još uvek bila tu, da uvek i za sva vremena ostaje ista, pa ipak svakog trenutka drugačija! Oh, ko bi to mogao da shvati, da pojmi! On nije shvatao i poimao, u njemu se pokrenula slutnja, zabrujala daleka sećanja, božanski glasovi.

Sidhartha se diže, glad se nepodnošljivo uskomešala u njegovoj utrobi. U zanosu je krenuo dalje, penjući se obalskom stazom osluškivao je šum vodenog toka, osluškivao kako mu glad krči u utrobi.

Stigavši do splava, vide da je čamac spreman i u njemu istog splavara, koji je nekad mladog samanu prevezao preko reke. Sidhartha ga je poznao, on je tako < @e veoma ostareo.

- Hoćeš li da me prevezeš - upita ga.

Splavar se iznenadio što tako otmen čovek ide sam i pešice, ali ga primi u čamac i otisnu se od obale.

- Odabrao si lep život - progovori namernik.-

Mora da je lepo provoditi dane kraj ove vode i ploviti po njoj.

Veslač se, osmehnut, njihao:

- Lepo je, gospodine, baš kao što kažeš. Ali, nisu li svaki život i svaki rad lepi?

- Kanda je tako. Ali zavidim ti na tome.

- Oh, ti bi ubrzo izgrzbio volju na takav život i rad.

Nije to za ljude u finoj odeći.

Sidhartha se nasmeja.

- Neko me je danas sa podozrenjem posmatrao upravo zbog moje odeće. Da li bi, ti splavaru, primio od mene ovu odeću koja mi je mrska? Treba da znaš da nemam novaca da ti platim prevoz.

- Gospodin se šali - nasmeja se splavar.

- Ne šalim se, prijatelju. Znaj da si me već jednom prevezao svojim čamcem preko ove vode, za božju na 'adu. Učini to i danas, a primi za to moju odeću.

- Zar će gospodin bez odeće da nastavi put?

- Oh, najradije ne bih nastavio put. Najviše bih voleo, splavaru, da mi daš neku staru pregaču i da me zadržiš 1 'aj sebe kao pomoćnika, bolje reći kao učenika, jer prvo moram naučiti da baratam oko čamca.

Splavar je dugo i ispitivački zagledao stranca.

- Sad te poznadoh - reče naposljetku. - Jednom si spavao u mojoj kolibi, bilo je to davno, kanda je prošlo više od dvadeset godina, tada sam te prevezao preko reke i rastali smo se kao dobri prijatelji. Nisi li ti bio samana? Ne mogu više da ti se setim imena.

- Moje ime je Sidhartha, a bio sam samana kacla si me poslednji put video.

- Dobro mi došao Sidhartha. Ja se zovem Vasudeva.

Bićeš i danas, kako se nadam, moj gost i spavaćeš u mojoj kolibi, ispričaćeš mi odakle dolaziš i zašto ti je ova lepa odeća tako mrska?

Stigli su na sredinu reke i Vasudeva je zavesl-ao snažnije, hvatajući se ukoštac sa vodenom strujom. Radio je mirno snažnim rukama, pogleda upr. erena u pramac. Sidhartha je sedeo i posmatrao ga, setio se kako se nekad, poslednjeg dana onog doba koje je proveo kao samana, u njegovom srcu probudila ljubav prema tom čoveku. Sa zahvalnošću je prihvatio Vasudevina poziv. Kada su pristali uz obalu pomogao je da se čamac priveže za kočeve, a onda ga splavar zamoli da u e u kolibu i ponudi ga hlebom i vodom, te Sidhartha sa zadovoljstvom prionu da jede, sa zadovoljstvom pojede i plodove manga kojima ga je Vasudeva poslužio.

Zatim se spustiše na neko deblo na obali, sunce je bilo na zalasku, i Sidhartha ispriča splavaru svoje poreklo i život, onako kako ga je danas video pred očima, u onom času očaja. Njegova priča potraja do duboko u noć.

Vasudeva ga je slušao sa velikom pažnjom. Sve je poimao slušajući ga, njegovo poreklo i detinjstvo, silno učenje, sva traganja, sve radosti i nevolje.

' Me u svim vrlinama splavara bila je jedna od najvećih: što je kao malo ko umeo da sluša svog sagovornika. Iako ne bi progovorio ni slova, sagovornik bi osetio da Vasudeva upija njegove reči mirno, otvoreno trudeći se da ne gubi nijednu, da nije nestrpljiv i da to kazivanje ne želi ni da hvali niti da kudi, već samo sluša. Sidhartha je bio svestan kakva je sreća poverav ti se takvom slušaocu,

polagati sopstveni život, sopstvena traganja i patnje u njegovo srce.

Pred kraj Sidharthine priče, kada je govorio o stablu IQaj reke, i o svom dubokom padu, o svetom omu i kako je nakon sna osećao toliku ljubav prema reci, splavar ga je slušao s dvostrukom pažnjom, predano,, zatvorenih očiju.

A kada je Sidhartha začutao i nastupio dug tajac, Vasudeva najzad reče:

- Sve je baš kao što sam i mislio. Reka je progovorila.

Ona ti je tako e prijatelj, i tebi se obraća. To je dobro, veoma dobro. Ostani kod mene, Sidhartha, prijatelju moj. Nekad sam imao ženu, njen ležaj je bio pokraj mog, ali ona je umrla davno, odavno živim sam. @ivi sad ti sa mnom, mesta i hrane ima za nas obojicu.

- Hvala ti - reče Sidhartha - sa zahvalnošću primam tvoj poziv. A hvala ti i na tome, Vasudeva, što si me tako pomno slušao! Retki su ljudi koji umeju da slušaju reči drugoga, nikad nikoga nisam sreo koji bi to umeo kao ti. I tome ću se učiti od tebe.

- Z ćeš to naučiti - reče Vasudeva - ali ne od mene. Reka me je naučila da slušam, pa će i tebe. Reka zna sve, od nje se svemu možeš naučiti. Eto, i to si već naučio od vode da je dobro stremiti naniže, tonuti, tražiti dubinu. Bogati i otmeni Sidhartha će postati veslač, učeni brahman Sidhartha će biti splavar: i to ti je rečeno od reke. Naučićeš i ono drugo od nje.

Sidhartha progovori posle dugog ćutanja.

- [ta je to drugo, Vasudeva?

Vasudeva se diže.

- Kasno je - reče - hajd'mo na spavanje. Ono "drugo" ti ne mogrz reći, prijatelju. Naučićeš to, a možda već i znaš. Vidiš, ja nisam učen, nisam vičan da govorim, niti da mislim. Umem samo da slušam i da budem pobožan, ništa drugo nisam učio. Kada bih umeo da iskažem i da poučavam, možda bih bio mudrac, a ovako sam samo splavar i moj zadatak je da ljude prevozim preko ove reke. Mnoge sam prevezao, hiljade, i svima njima ova reka nije značila ništa drugo do li prepreku na njihovom putu. Putovali su tragom novca i poslova, na svadbe i na hddočasća, a reka im je bila smetnja i splavar je bio tu samo da ih što brže prebaci preko zapreke. Ali, nekim malobrojnizm me u hiljadama, četvorici ili petorici, reka više nije bila prepreka, oni su čuli njen glas, oni su ga slušali i reka im je postala sveta, kao i meni. Hajd'mo sad na počinak, Sidhartha.

Sidhartha je ostao kod splavara i naučio da opslužuje

čamac, a kad nije imao posla sa splavom, obrac @ivao je sa Vasudevom pirinčano polje, skupljao suvarke, brao plodove sa stabala banana. Naučio je da delje vesla, da popravlja čamac, da plete korpe, radujući se svemu što bi naučio, a dani i meseci prolazili su mu u letu. Ali, više no što je to Vasudeva mogao, poučavala ga je reka. Od nje je neprestano učio. Pre svega je naučio od nje veštinu slušanja, da osluškuje smirena srca, strpljive, otvorene duše, bez strasti, bez želje, bez suda i mišljenja.

Prijatno je živeo kraj Vasudeve, izmenivši s njim tu i tazno po koju reč, malobrojne i dugo promišljane reči. Vasudeva nije bio pobornik mnogrh reči. Sidharthi je retko polazilo za rukom da ga natera da govori.

- Da li si - upita ga jednom - od reke naučio i tajnu: da vreme ne postoji?

Vasudevino lice ozari vedri osmeh.

- Jesam, Sidhartha - reče. - Misliš li time ovo: da se reka nalazi svuda u isti mah, na izvoru i na ušću, na vodopadu i na skeli u brzaku, u moru, u planini, svuda i istovremeno, i da za nju postoji samo sadašnjica, bez senke budućnosti?

- To je ono što sam mislio - reče Sidhartha. - I kada sam to naučio, bacio sam pogled na svoj život i on je tako e bio reka, i dečaka Sidharthu su od muškarca Sidharthe razdvajale samo senke, a ništa stvarno. Sidhart-hina ranija ro enja nisu bila prošlost, niti su njegova smrt i povratak Brahmi budućnost. Ništa nije bilo, ništa neće biti, sve jeste, sve ima svoje bitisanje i sadašnjost.

Sidhartha je govorio sa zanosom, ova svetla misao prožimala ga je dubokom radošću. O, zar nisu sve patnje bile vreme, zar nije sve tegobno i neprijateljsko u svetu nastalo i bilo savladano čim je savladano vreme, čizn se iz misli moglo izbrisati vreme? Govorio je s ushićenjem. Vasudeva ga je gledao smešeći se i klimao glavom, ćutke je odobravao i, prešavši rukom preko Sidharthinih pleća, vratio se svom poslu.

Jednom, kada je reka u doba kiša nabujala i silno hujala, Sidhartha reče:

- Reka ima mnogo glasova, veoma mnogo glasova, zar ne, prijatelju? Zar u nje nije glas kralja, i ratnika, i bika, i noćne ptice, i porodilje, i onoga koji uzdiše i još hiljade drugih glasova. Zar ne, prijatelju?

- Tako je - klimnu Vasudeva glavom - svi glasovi bića se nalaze u njenom glasu.

- Znaš li - produži Sidhartha - koju reč izgovara ako ti po< @e za rukom da istovremeno čuješ njenih deset

hiljada glasova?

Vasudevino lice je ozario blaženi osmeh, i primaknuvši se Sidharthi, on mu šapnu na uvo sveti om. I upravo je to čuo i Sidhartha.

Njegov osmeh je svakom prilikom bivao sve sličniji osmehu starog splavara, gotovo je istovetno zračio, blistao od sreće, treperio u spletu hiljade bora, postajao isto tako detinjast, isto tako starački. Mnogi putnici su, ugledavši dvojicu splavara, pomislili da su braća. ^esto su, večerom zajedno sedeli na deblu kraj obale, ćutali i osluškivali šum vode koja za njih nije bila voda, već glas života, glas postojanja, glas večnog nastojanja. I katkad se dogacalo da su, sluša ući reku, obojica mislili na istu stvar, na prekjučerašnji razgovor, na nekog od svojih putnika čiji su ih lik ili sudbina zanimali, na smrt, na svoje detinjstvo, da u istima izmenjaju poglede kada bi im reka saopštila nešto prijatno, pomislivši isto, obojica srećni zbog istog odgovora na isto pitanje.

Iz splava i dvojice splavara izbijalo je, zračilo nešto što je plenilo mnoge putnike. Doga alo se da neko od putnika, zagledavši se u lice jednog od splavara, počne da priča svoj život, da priča o svojim jadima, da prizna zlodela, da traži utehu i savet. Doga alo se da neko od njih zatraži dvozvolu da provede večer kod njih i da osluškuje šum reke. Doga alo se i to da do u radoznalci, koji su čuli da na tom splavu žive dva mudraca, ili čarobnjaka, ili sveca. Radoznalci su postavljali mnoga pitanja, ali nisu dobijali odgovore, a nisu naišli ni na čarobnjake, niti na mudrace, zatekli su samo dva stara prijatna čovečuljka koji su po svemu sudeći, bili mutavi i pomalo ćudni, a i tupavi. Radoznalci su se smejali i silno ih je zabavljalo koliko je benast i lakoveran narod kad širi prazne glasine.

Godine su prolazile a da ih nijedan od njih nije brojao. Jednom su naišli monasi, sledbenici Gotame, Bude, koji su ih zamolili da ih prebace preko reke, i splavari su od njih saznali da žure da se vrate svom velikom učitelju, jer se pronela vest da je Uzvišeni nasmrtni bolestan i da će uskoro umreti svojom poslednjom ljudskom smrću i ući u večno izbjavljenje. Ne potraja dugo i nai e nova četa monaha, pa za njom još jedna, i kalu eri, kao i ostali putnici i namernici, ne pričahu ni o čemu drugom do li o Gotami i njegovoj skorjoj smrti. I kao što se u ratničkom pohodu ili za vreme krunisanja nekog kralja ljudi sjate sa svih strana i okupljaju u rojevima kao mravi, tako su, privučeni kao nekom čarolijom pohrlili tamo gde je veliki Buda očekivao smrt, tamo gde će se zbiti ćudnesni čin kada u večni sjaj

ulazi Svetli, Savršeni jednog razdoblja sveta. Sidhartha se u to vreme često sećao mudraca samrtnika, velikog učitelja, koji je svojim glasom opominjao narode i razbudio stotine hiljada, čiji je glas: i sam jednom slušao, čiji je sveti lik jednom i sam posmatrao sa najdubljim poštovanjem. Sećao ga se sa prijateljskim osećanjima, pred očima mu iskrsnu njegov put ka savršenstvu i s osmehom ožive u sebi reči koje je nekad, kao mlad čovek, uputio Uzvišenom. Učinilo mu se, prisećajući ih se pun vedrine, da su to bile ponosne i zrele reči. Odavno je bio svestan da ga ništa ne razdvaja od Gotame, čije učenje ipak nije mogao da primi. Onaj ko istinski traži, ko istinski želi da na e put, ne može primati nikakvo učenje. Ali, onaj ko ga je našao, taj je mogao da odobrava svako učenje, svaki cilj, toga više ništa ne odvaja od hiljade drugih koji su živeli u duhu večnog, u duhu božanskog.

Jednoga od tih dana, kada su toliki poklonici odlazili Budi, krenula je i Kamala, nekad najlepša mećCu kurtizana, Odavno se ona povukla iz svog ranijeg života, i poklonivši svoj vrt monasima Gotame, našla je utočište u učenju, pripadala je krugu prijateljica i dobročiniteljki poklonika. U pratnji dečaka Sidharthe, svoga sina, čuvši vest o bliskoj smrti Gotame, krenula je na put pešice, odevena u jednostavnu haljinu. Išla je sa svojim sinom duž obale reke; ali dečak se brzo umorio, tražio je da se vrati kući. I ažio je da se odmori, tražio da jede, bio je jognast i plačljiv. Kamala je češće morala da otpočine zbog njega, on je navikao da isteruje svoju volju, ona je morala da ga hrani, da ga teši, da ga kori. On nije shvatio zbog čega je njegova majka morala da krene na ovo tegobno i tužno poklonjenje, u nepoznato mesto, nepoznatom čoveku, koji je bio svetac i ležao na samrti. Neka umre, što se to dečaka ticalo?

Poklonici su bili nedaleko od Vasudevinog splava, kad je mali Sidhartha ponovo naterao majku da se malo odmori. Kamala se i sama umorila i, dok je dečak grickao bananu, ona se šćucurila na zemlji, zažmurila za koji tren i otpočinula. Ali, najednom bolno vrisnu, dečak je pogleda uplašeno i vide da je pobledela od užasa, a ispod njenog skuta šmugnu mala, crna zmija, koja je ujela Kamalu. Oboje potrčaše putem da što pre stignu do ljudi i doc @oše blizu splava, tu se Kamala sruši na zemlju, ne mogavši da ide dalje. Dečak zakuka iz glasa, ljubeći i grleći majku, a ona mu se pridruži dozivajući u pomoć sve dok njihovi krici nisu doprli do ušiju Vasudeve, koji je stajao kraj čamca. Brzo je prišao, podigao ženu i na rukama je

odneo do čamca, dečak je trčao za njim i ubrzo sve troje stigoše do kolibe, u kojoj je Sidhartha stajao kraj ognjišta i ložio vatru. Dižući pogled ugledao je prvo dečaka i njegov lik ga je na neki čudan način podsećao i oživljavao u njemu nešto davno zaboravljeno. Zatim je ugledao Kamalu, koju je ubrzo poznao, mada je onesvešćena ležala na rukama splavara, i bilo mu je jasno da je to njegov sopstveni sin, čiji je lik u njemu razbudio uspomene, pa mu srce zai a u grudima.

Ispraše ranu Kamali, koja je već bila pocrnela i telo joj se nadulo, pa joj uliše u usta lekoviti napitak. Svest joj se povratila, ležala je u kolibi na Sidharthinom ležaju, a Sidhartha - koji ju je nekad toliko voleo - nadneo se nad nju. Njoj se učini da sanja, smešeći se zagledala se u lice svoga prijatelja i tek posle nekog vremena postade svesna svog položaja i, setivši se ujeda zmije, uplašeno poče da doziva dečaka.

- On je kraj tebe, budi bez brige - reče Sidhartha.

Kamala ga pogleda u oči. Progovorila je jezikom otežanim od otrova.

- Ostareo si, dragt - reče - osedeo. Ali, još uvek si nalik na mladog samanu koji je jednom, bez odeće i prašnjavih nogu, došao u moj vrt. Mnogo si mu sličniji nego onda kada si napustio Kamasvamija i mene. Po očima si mu sličan, Sidhartha. Oh, i ja sam ostarela, stara sam- zar si me ipak poznao?

Sidhartha se nasmeši: - Odmah sam te poznao, Kamala, mila moja.

Kamala pokaza na dečaka i reče: - Jesi li i njega poznao? On je tvoj sin.

Njen pogled se zamuti i ona sklopi oči. Dečak je plakao i Sidhartha ga posadi na svoje koleno, pusti ga da se isplače, milujući ga po kosi i, zagledavši se u detinji lik, pade mu na pamet brahmanska molitva koju je naučio nekada davno, kada je i sam bio mali dečak. Lagano, pevajućim glasom počeo je da izgovara reči molitve, one su potekle iz prošlosti i detinjstva. Jednolično pevušenje smirilo je dečaka, i on je, zajecavši još koji put, najzad zaspao. Sidhartha ga položi na Vasudevina ležaj. Vasudeva je stajao kraj ognjišta i kuvao pirinač. Sidhartha mu dobaci pogled koji je ovaj, smešeći se, uzvratio.

- Ona će umreti - reče Sidhartha tihim glasom.

Vasudeva klimnu glavom, odraz plamena sa ognjišta razlio se njegovim ljubaznim licem.

Kamala se još jednom osvestila. Od bola joj se iskrivilo lice, Sidharthin pogled pročitao, patnju ucrtanu na njenim

usnama, na bledim obrazima. Čutke, pažljivo i očekujući udubio se u njenu patnju. Kamala to oseti i pogledom potraži njegov lik.

Zagledavši se u njega, ona reče:

- Sad vidim da se i tvoj pogled izmenio. Postao je sasvim drugačiji. Po čemu ipak poznajem da si Sidhartha?

Ti si to, a opet i nisi.

Sidhartha nije progovorio, već je pogledom čutke uronio u njene oči.

- Jesi li postigao? - upita ona. - Jesi li našao spokojstvo?

On se nasmeši i položi svoju ruku na njenu.

- Vidim da jesi - reče ona - vidim. - Ja ću tako e naći mir.

- Našla si ga - prošaputa Sidhartha.

Kamala se netremice zagledala u njegove oči. Pomislila je kako je htela da se pokloni Gotami, da vidi lik Savršenog, da udahne njegovo spokojstvo, a da je umesto njega sad našla Sidharthu, da je to bilo dobro, isto tako dobro kao i da je videla Uzvišenog. Htela je da mu to kaže, ali se jezik više nije pokoravao njenoj volji. Gledala je u njega bez reči i on vide da se život gasi u njenim očima. Kada joj se pogled ispunio poslednjim bolom i oko ugasilo, kada je poslednji trzaj preleteo preko njenih udova, njegovi prsti joj zaklopiše oči.

Dugo je sedeo kraj nje i gledao u njeno zauvek usnulo lice. Dugo je posmatrao njena usta, stara i umorna usta usahljih usana, sećajući se da je nekad, u proleće svog života, ova usta upoređivao sa sveže raspuklom smokvom. Dugo je sedeo tako, čitao iz crta njenog bledog lica, iz umornih bora; ispunivši dušu tim pogledom video je i svoje lice u istom položaju, isto tako belo, ugaslo, a istovremeno je video svoje i njeno lice u mladim danima, rumenih usana, zažarena pogleda, i osećanje sadašnjosti i istodobnosti, osećanje večnosti prožimalo ga je do srži. U tom času je osetio duboko, dublje no ikad, nerazrušivost svakog života, večnost svakog trenutka.

Pošto se digao, Vasudeva ga posluži pirinčem. Ali, Sidhartha nije jeo. Oba starca pripremila su sebi ležaj na slami u staji, gde se nalazila njihova koza, te Vasudeva leže da spava. Sidhartha izir @e i presede noć ispred kolibe, osluškujući šum reke, zapljuskivan prošlošću, u isti mah dodirivan i okružen svim razdobljima svog života. Povremeno se dizao, prilazio vratima kolibe i osluškivao da li dečak spava.

U rano jutro, pre no što se sunce pojavilo na nebu,

Vasudeva izi e iz staje i pri e svom prijatelju.

- Spavao si? - reče mu.

- Nisam, Vasudeva. Sedeo sam ovde i slušao šum reke. Vna mi je rekla mnogo, duboko me je ispunila blagotvornim mislima, mislima o jedinstvu.

- Snašla te je žalost, Sidhartha, ali vidim da tuga nije prodrla u tvoje srce.

- Nije, dragi, kako bih mogao da budem tužan? Ja, koji sam bio bogat i srećan, sad sam još bogatiji i srećniji. Podaren mi je sin.

- Neka je tvoj sin i meni dobro došao. Ali sad, Sidhartha, prionimo na posao, treba mnogo raditi. Kamala je umrla na onom istom ležaju na kome je nekad izdahnula moja žena. Napravićemo lomaču na onom istom brežuljku na kome sam nekad podigao lomaču svojoj ženi. Dok je dečak još spavao, njih dvojica su podigli lomaču.

SIN

Dečak je, zazirući i plačući, prisustvovao posmrtnom obredu svoje majke, natmureno i unezvereno je slušao Sidharthu koji ga je pozdravio kao sina i poželeo mu dobrodošlicu u Vasudevinoj kolibi. Danima je bledih obraza sedeo na pokojničinom brežuljku, odbijao jelo, krio pogled, zatvarao svoje srce, braneći se od svoje sudbine i odupirući joj se.

Sidhartha ga je štedeo sa puno obzira i puštao mu na volju, poštujući njegovu tugu. Sidhartha je shvatio da ga sin ne poznaje, da ne može da ga voli kao oca. Postupno je uvideo i shvatio da je jedanaestogodišnji dečak razmaženi mamin sin, odrastao u bogatstvu, naviknut na fina jela i mekšu postelju, naviknut da zapoveda slugama. Sidhartha je shvatio da se ožalošćeni i razmaženi dečak ne može odjednom i dobrovoljno zadovoljiti životom u tučini i siromaštvu. Nije ga prisiljavao da radi već je mnoge poslove obavljao umesto sina, birao za njega uvek najbolje zalogaje. Nadao se da će ga postepeno, ljubaznim strpljenjem pridobiti.

Nazvao je sebe bogatim i srećnim kada je dečak dospeo kod njega. Ali, kako je vreme prolazilo, a dečak se i dalje mrgodno tuio, pokazavši da je u srcu ohol i joptznast, ne želeći da se prihvati bilo kakvog rada, ne ukazujući starizna dužno poštovanje, pljačkajući Vasudevine voćke - Sidhartha je sve više bio svestan da mu sin nije doneo sreću i mir, već nevolje i brige. Ali, voleo ga je i miliji su mu bili nevolje i brige koje donosi ta ljubav od sreće i mira bez dečaka.

Otkako je mladi Sidhartha došao u kolibu, stari su podelili između sebe sve poslove. Vasudeva je opet sam obavljao dužnost splavara, a Sidhartha je preuzeo radove u kući i u polju, da bi bio uz sina.

Dugo vreme, duge mesece, je Sidhartha čekao da ga sin razume, da prihvati njegovu ljubav i da je jednom možda i uzvрати. Duge mesece je čekao Vasudeva, posmatrajući očekivao je i ćutao. Jednoga dna, kada je dečak Sidhartha opet namučio svog oca prkosom i hirovima, razbivši mu obe činije za pirinač, Vasudeva pozva uveče svog prijatelja na stranu.

- Izvini - reče mu - govorim ti iz prijateljska srca.

Vidim da mučiš sebe i vidim da si ojaćen. Zabrinjava te sin, dragr moj, a i meni zadaje brige. To je poletarac navikao na drugт život, na drugačije гнездо. On nije kao ti bežao od bogatstva i iz grada, pun ga enja i prezasićen, on je protiv svoje volje morao da napusti sve to. Upitao sam reku, o prijatelju, pitao sam je mnogo puta. Ali, reka se smeje, ona me ismeva, i mene i tebe, trese se od smeha što smo tako budalasti. Voda teži vodi, mladost teži mladosti, tvoj sin se ne nalazi na mestu na kome može da stasa. Upitaj reku, poslušaj je i ti!

Sidhartha se snuždeno zagledao u prijateljsko lice, u čijim borama je carevala postojana vedrina.

- Zar se mogu rastati od njega? - upita prigušeno, posti eno. - Ostavi mi veremena, dragi moj! Vidi, ja se borim za njega, borim se da pridobijem njegovo srce, da ga plenim ljubavlju i ljubaznim strpljenjem. Hteo bih da reka jednom govori i njemu, on je tako e pozvan.

Vasudevin osmeh je procvetao još većom toplinom.

- Oh da, i on je pozvan, i on ima večni život. Ali, znamo li, ti i ja, zašto je pozvan, za kakav put, za kakva dela, za kakve patnje? Njegova patnja neće biti mala, jer mu je srce gordo i nemilostivo, takvi moraju da propate mnogo, predstoje im mnoge zablude, činiće mnoge nepravde, opteretiće se mnogim grehovima. Z ga neprisiljavaš? Ne tučeš ga? Ne kažnjavaš ga?

- Ne. Vasudevo, ja sve to ne činim.

- Znao sam. Ti ga ne prisiljavaš, ne tučeš ga, ne naređuješ mu, jer znaš da je blagost jača od strogosti, da je voda jača od stene, ljubav jača od sile. Vrlo dobro, da te pohvalim. Ali, nije li zabluda što smatraš da ne treba da ga prisiljavaš, što ga ne kažnjavaš? Ne sputavaš li ga okovima svoje ljubavi? Zar ga ne posti uješ svakodnevno, zar mu ne otežavaš još više svojom blagošću i strpljenjem? Ne primoravaš li oholog i razmaženog dečaka da živi u kolibi sa

dvojom staraca koji se hrane bananama, za koje je i pirinač poslastica, čije misli ne mogu da budu njegove, čije e srce staro i stišano i ima drugačiji hod od njegovog? Nije li sve to za njega prisila, nije li to kazna?

Sidhartha je, zaprepašćen, oborio pogled zemlji. him glasom e upitao:

- ta misliš, šta treba da uradim?

Vasudeva reče:

- Povedi ga u grad, odvedi ga u kuću njegove majke, biće tamo još slugu, pa ga predaj njima. Ukoliko ih nema, odvedi ga nekom učitelju, ne zbog nauka, nego da bude uz druge dečake i devojčice, u svetu koji je njegov. Zar na to nikad nisi pomislio?

- Ti vidiš moje srce - progovori Sidhartha tužno.-

Pomišljao sam na to često. Ali, čuj, kako da pz dam tom svetu dečaka, kome ionako nedostaje blagost srca? Neće li postati obesani i zabrazdati u sladostrašće i obest, neće li ponoviti sve zablude svog oca, potpuno se izgztzbiti u sansari?

Osmeh ozari splavarevo lice, on nežno dodirnu Sidharthinu mišicu i reče:

- Upitaj o tome reku, prijatelju! Slušaj kako se smeje! Misliš li doista da si svoje ludosti počinio da bi sina poštedeo od istih? Možeš li da sačuvaš svog sina od sansare? Kako? Učenjem, molitvama, opominjući ga? Mili moj, zar si zaboravio poučnu priču o sinu brahmana Sidharthi, koju si mi jednom ispričao na ovom istom mestu? Ko je sačuvaio samanu Sidharthu od sansare, od greha, gramzivosti, ludosti? Jesu li pobožnost njegovog srca, opomene koje su proizišle iz očevog učenja, ili sopstvena saznanja, sopstvena traganja mogla da ga sačuvaju? Koji otac, koji učitelj bi mogao da ga sačuva od toga da sam živi svoj život, da sam sebe uprlja životom, da sam ispije gorki napitak, da sam na e svoj put? Veruješ li, dragi, da bi neko mogao da bude pošteni tog puta? Možda tvoj sinčić, zato što ga voliš, zato što bi hteo da ga poštediš patnje i bola i razočarenja? Ali, i kad bi i deset puta dao svoj život za njega, opet ne bi mogao da ga oslobodiš ni najmanjeg delića njegove sudbine.

Vasudeva još nikad nije izgovorio toliko reči. Sidhartha mu je ljubazno zahvalio, pa se potišteno vratio u kolibu i dugo nije mogao da zaspi. Vasudeva mu nije rekao ništa što već i sam nije pomislio i znao. Ali, to saznanje nije mogao da pretvori u delo, jača od saznanja je bila njegova ljubav prema dečaku, jači su bili njegova nežnost i strah da će ga izgubiti. Da li je ikad postojalo nešto što'bi toliko plenilo

njegovo srce, tako slepo, bolno, tako bezuspešno, a ipak tako srećno?

Sidhartha nije mogao da posluša savet svoga prijatelja, nije mogao da se liši sina. Dozvoljavao je da mu dečak naređuje, da ga nipodaštava. Jutao je i čekao, vodio svakodnevnu borbu ljubavnosti, nečujnu borbu strpljenja. Vasudeva je tako čekao i čekao, prijateljski pronicljivo trpeljivo. Obojica su majstorski ovladali strpljenjem. Jednom, kada ga je dečakov lik živo podsetio na Kamalu, Sidhartha se namah seti reči koje mu je Kamala nekada davno, u danima mladosti, uputila: „Ti ne umeš da voliš“, rekla mu je tada i on se s tim saglasio, uporedivši sebe sa zvezdom, a ljude detinjeg uma sa lišćem koje opada, pa ipak je u njenim rečima osetio i prekor. Odisti, on se nikad nije do kraja gubio u ljubavi, nikad se nije mogao potpuno predati drugom biću, a zaboraviti sebe, niti činiti ludosti zbog ljubavi prema drugom, on to nikada nije umeo, a u tome je i bila - kako mu se tada činilo - ta velika razlika koja ga je odvajala od ljudi detinjeg uma. Ali, sad, otkako mu je sin došao, Sidhartha se sav pretvorio u čoveka detinjeg uma, koji pati zbog drugog bića, koji voli drugoga, izgubljen u toj ljubavi, preobražen zbog te ljubavi u budalu. Sada je i on, kasno, jednom u životu osetio tu najjaču i najneobičniju strast, patio zbog nje, ojađen, a ipak prožet blaženstvom, preporečen, nečim obogaćen.

Jasno je osetio da je ova slepa ljubav prema sinu strast, nešto veoma ljudsko, da je to sansara, mutni izgovor, potamnela voda. Ali, istovremeno je osetio da ona nije bezvredna, da je nužna, da izvire iz njegovog sopstvenog bića. I ebalu je okajati i tu slast, iskusiti i te patnje, počiruti i te ludosti.

Sin je za to vreme pustio da se otac zavarava, da pokušava da ga pridobije, pustio ga da se svakodnevno ponizava i povinuje njegovim hirovima. U tom ocu nje bilo ničega što bi ga očaralo, ničega što bi mu ulilo strahopoštovanje. Ovaj otac je bio dobričina, čovek prostodušan i blag, možda i veoma pobožan, možda svetac - ali sve to nisu bile osobine kojima bi dečaka mogao pridobiti za sebe. Dosadan mu je bio taj otac, koji ga je zarobio u svojoj bednoj kolibi, prosto dosadan, a to što je svaku nepristojnost uzvratio osmehom, svaku porugu ljubavnošću i svaku pakost dobrotom, smatrao je najmrskijim lukavstvom tog matorog potuljenka. Dečaku bi bilo milije da mu je pretio, da ga je zlostavljao.

Do e dan u koji je izbila čud mladog Sidharthe i on se

otvoreno okrenuo protiv oca. Ovaj mu je dao nalog, zatražio da skuplja suvarke. Dečak, me utim, nije izišao iz kolibe, stajao je prkosno i besneo, lupao nogama o tle, stiskao pesnice i u silnom izlivu jarosti tresnuo ocu u lice svu svoju mržnju i prezir.

- Donesi sam te svoje suvarke - vikao je zapenušivši - nisam ti ja sluga. Znam da me nećeš tući, ne usu uješ se; znam da hoćeš neprekidno da me kažnjavaš i ponižavaš svojom pobožnošću i popustljivošću. Hoćeš da i ja budem kao ti, isto tako pobožan, blag i mudar! Ali, čuj me, da bih ti učinio nažao radije ću postati drumski razbojnik i ubica i otići u pakao nego da postanem neko kao što si ti! Mrzim te, nisi moj otac pa neka si i deset puta bio milosnik moje majke!

U njemu prekipeše srdžba i jad, uskovitlaše se stotine pustih i opakih reči koje je sad uputio ocu. Dečak zatim istrča iz kolibe i vrati se tek kasno uveče.

Sutradan ga više nije bilo. Zajedo s njim nestala je i mala korpa, ispletana od like u dve boje, u kojoj su splavari držali bakrenjake i srebrnjake dobijene od putnika za prevoz. Nestao je i čamac, Sidhartha je video da leži na suprotnoj obali. Dečak je pobegao.

- Moram poći za njim - reče Sidhartha, koji je drhtao od muke posle jučerašnjih pogrdnih reči dečaka.- Dete ne može samo da prođe kroz šumu. Nastradaće. Moramo da sagradimo splav, Vasudeva, da bismo prešli preko vode.

- Sagradićemo splav - reče Vasudeva -- da bismo dovezli čamac koji je dečak uzeo. Ali, njega bi trebalo pustiti, prijatelju, nije on više dete, umeće da se sna e. On traži put koji će ga odvesti u grad, i u pravu je, ne zaboravi to. On je uradio ono što si ti sam propustio. Brine o sebi i ide svojim putem. Oh, Sidhartha, vidim da patiš, ali tebe mori bol kome bi se trebalo smeјati, kome ćeš se i sam uskoro smeјati.

Sidhartha nije odgovorio. Sekira mu se već našla u rukama i on počeo da gradi splav od bambusa, Vasudeva mu pomože da povezuje stabla konopcima od upletene trave. Zatim se prevezoše preko reke, struja ih je ponela daleko niz vodu, i najzad izvukoše splav na suprotnu obalu.

- Zašto si poneo sekiru? - upita Sidhartha.

Vasudeva reče: - možda je izgubljeno veslo našeg čamca.

Sidhartha je znao na šta misli njegov prijatelj. Pomislio je da je dečak možda bacio ili razbio veslo, da se osveti i da ih spreči da ga gone. I odista u čamcu nije bilo vesla.

Vasudeva pokaza rukom dno čamca i pogleda u svog prijatelja s osmehom, kao da je hteo da kaže: Zar ne vidiš šta sin hoće da ti kaže? Zar ne vidiš da on ne želi da ideš u potragu za njim? Ali, to nije iskazao rečima. Prionuo je da izdigne novo veslo. Sidhartha se, međutim, oprostio od njega pre no što je pošao da traži sina. Vasudeva ga nije zadržavao.

Sidhartha je već dugo išao šumom kada mu sinu misao da je njegovo traganje uzaludno. Ili je dečak već daleko odmakao i možda već stigao u grad, pomislio je, ili će se, ako je još na putu, sakriti ispred njega. Razmišljajući dalje, otkri da, u stvari, nije u brizi za sinom, da je u dubini duše ubeđen da dečak nije nastradao i da mu u šumi ne pretila nikakva opasnost. Uprkos tome išao je brzo i bez odmora, ne više da ga spase već gonjen željom da ga možda još jednom vidi. Tako je žurio sve dok nije stigao nadomak grada.

Stigavši do širokog puta blizu grada, zaustavio se na ulazu prekrasnog luga koji je ranije pripadao Kamali, gde ju je nekad prvi put ugledao u nosilici. To nekadašnje vreme vaskrsnu u njegovoj duši, video je sebe kako stoji na tom mestu mladi, bradati, nagi samana, kose pune prašine. Dugo je Sidhartha stajao tu i gledao kroz otvorenu kapiju u vrt. Video je monahe u žutim rizama kako promiču ispod lepih stabala.

Dugo je stajao tu, zamišljen, video pred sobom slike i osluškivao istoriju svog života. Stajao je tako i pogledom pratio monahe, video umesto njih mladog Sidharthu, mladu Kamalu u šetnji ispod visokih stabala. Jasno je video sebe kada ga je Kamala ugostila, kada je od nje primio prvi poljubac, kako se gordo i pun prezira osvrnuo na svoj život brahmana i pun žudnje započeo svetovni život. Video je Kamasvamiju, video slugu, gozbu, kockare i muzikante video je Kamalinu pticu pevačicu u kavezu, preživljavajući sve to još jednom, udišući sansaru postao je ponovo star i umoran, ponovo je osetio gadenje, ponovo osetio želju da sam sebe ugasi, ponovo je uživao u svetom omu.

Pošto je dugo stajao na kapiji vrta, Sidhartha uvide da je želja koja ga je nagnala da dođe na ovo mesto bila nerazumna, da svom sinu ne može pomoći, da se ne može vezati za njega. Duboko u srcu je osetio ljubav prema begovcu, kao živu ranu, ali je istovremeno osetio da mu ta rana nije zadata da po njoj rije, već da ona treba da se pretvori u cvet i da zrači blistavim sjajem.

alostilo ga je što u ovaj čas rana još nije procvatela, još nije zračila. Umesto da se nađe na cilju svojih želja, koje su

ga dovele ovamo tragom odbeglog sina, obreo se u pustoši. Seo je tužan, osećao da u njegovom srcu nešto umire, da je prazan, da pred sobom više nema nikakve radosti, nikakav cilj. Sedeo je utonuvši u mišići i čekao. Naučio je na reci jedno: da čeka, da bude strpljiv i da osluškuje. I zato je sedeo i osluškivao, u prašini na drumu, osluškivao kako mu srce radi umorno i tužno, očekujući glas. Mnoge časove je ostao tu šćućuren, osluškujući, više nije video slike, tonuo je u prazno, potpuno se opustio, a pred sobom nije video nikakav put. I kada bi rana zabridela, nećujno je izgovarao om, osetio sebe u omu. Monasi u vrtu su ga videli i, kako je mnoge časove ostao šćućuren i kako se na njegovoj sedoj kosi taložila prašina, prišao mu je jedan od njih i stavio dve banane ispred njega. Starac ga nije primetio.

Iz ove obamrlosti ga trže ruka koja mu dodirnu rame.

Ubrzo je poznao ovaj nežni, stidljivi dodir i povratio se. Digao se i pozdravio Vasudevnu koji je pošao za njim. I bacivši pogled na Vasudevino srdačno lice, na sitne i osmehom ispunjene bore, vedre oči, i sam se nasmešio. U tom ugleda banane kraj sebe, uze ih i pruži jednu splavaru, a drugu pojede sam. Zatim se ćutke vratio sa Vasudevom u šumu, krenuo kući, na splav. Nijedan od njih ne pomenu šta se tog dana dogodilo, nijedan ne pomenu dećaka, njegovo bekstvo, nijedan ne progovori o zadatoj rani. U kolibi se Sidhartha ispruži na svoj ležaj i kada mu nakon izvesnog vremena Vasudeva pri e da ga ponudi šoljom kokosovog mleka, vide da je zaspao.

OM

Rana je bridela dugo. Sidhartha je morao da preveze preko reke mnoge putnike koji su vodili sa sobom sina ili kćer, i nijednog od njih nije mogao da gleda a da mu ne zavidi, da ne pomisli: Eto, tolike hiljade imaju tu najdražu sreću - zašto sam ja toga lišen? I opaki ljudi, pa i lopovi i razbojnici imaju decu, vole ih i njihova deca vole njih, samo ja to nemam. Razmišljao je eto, tako prosto, tako nerazumno, toliko je postao sličan detinjim ljudima.

Sada je drugaćije posmatrao ljude, manje mudro, sa manje gordosti, ali zato sa više topline, radoznalije, unoseći se više u njihov život. Kada bi prevezao uobićajenu vrstu putnika, proste ljude, trgovce, ratnike, ženskadiju - više mu oni nisu bili tućci kao nekad: imao je razumevanja za njih, hvatao ih je i učestvovao u njihovom životu kojim nisu rukovodile misli i saznanja, već jedino nagoni, želje, osećao se kao jedan od njih. Mada je došao gotovo do savršenstva, hvatajući se ukoštac sa poslednjom ranom, ipak mu se činilo da su mu ovi ljudi braća, a njihove sujete, požude i smešne

osobine prestale su da mu budu smešne, postale su shvatljive, dostojne ljubavi, štaviše, i poštovanja. Slepa ljubav majke prema svom detetu, glupi, slepi ponos oca, uobraženog oca, na sina jedinca, zaslepljeno neobuzdano stremljenje za adi arima i zadivljenim pogledima muškaraca kod neke mlade, sujetne žene, svi ovi nagoni, sve ove detinjarije, svi ovi priprosti, budalasti, ali neobično snažni, toliko životni i silno prodorni porivi i požude za Sidharthu više . bili detinjarija, video je da ljudi radi njih žive, radi stvaraju neizmerna čuda, putuju, vode ratove, neizno pate, neizmerno trpe, pa je zbog toga mogao samo ,h voli, video je život, životvornost, ono nerazrušivo u svim novim strastizna, u svim njihovim delima. Ljudi su bili ,stojni ljubavi i divljenja u svojoj slepoj odanosti, šnazi i lavosti. Ništa im nije nedostajalo, posvećeni i mislioci su ili samo malko ispred njih, imali su samo jedno jedino ;ičušno preimućstvo: svest, svesnu misao o jedinstvu svega živog. U izvesnim časovima Sidhartha bi, štaviše, posumnjao, treba li to saznanje, tu misao oceniti tako visoko, nije li možda i to samo detinjarija misaonih ljudi, misaono detinjih ljudi. U svemu drugom su ljudi iz sveta bili ravni mudracu, često i daleko nadmoćniji, kao što i životinje, u svom upornom, nepokolebljivom izvršavanju onoga što je potrebno, u izvesnim trenucima na izgled imaju nadmoć nad ljudima.

U Sidharthi je lagano procvalo i sazrevalo saznanje, svest o tome šta je zapravo mudrost, šta je cilj njegovog dugog traganja. Misлити usred života, svakog trenutka, misao o jedinstvu, osećati jedinstvo i udisati ga - nije bilo ništa drugo do li spremnost duše, sposobnost i. skrivena veština. Lagano se to rasevalo u njemu, odražavalo na Vasudevinom licu matorog deteta: sklad, saznanje o večnom savršenstvu sveta, osmeh i jedinstvo.

Ali, rana je u njemu ipak bridela, sa čežnjom i gorčinom je Sidhartha mislio na svoga sina, negujući u svom srcu ljubav i nežnost, pustivši da ga bol nagriza i čineći sve ludosti ljubavi. Ovaj plamen se nije gasio sam od sebe.

I jednoga dana, kada ga je rana ljuto pekla, Sidhartha se preveze preko reke, i gonjen čežnjom iskrca se u nameri da po<ie u -ad i potraži sina. Reka je tekla lagano i tiho, bilo je sušno godišnje doba, ali njen glas je imao neobičan zvuk: ona se smejala! Razgovetno se čuo smeh. Reka je zvonko i nedvosmisleno ismevala starog splavara. Sidhartha je zastao i nadneo se nad vodu da bolje čuje, na površini vode koja je mirno proticala video je odraz svoga lica, a u

tom odrazu bilo je nečeg što je u njemu budilo sećanje, nečeg zaboravljenog, i kada se pribrao, otkrio je da je to lice slično jednom drugom liku, koji je nekada poznavao i voleo, a osećao i strahopoštovanje prema njemu. Bilo je slično liku njegovog oca, brahmana. Sećao se kako je nekada davno, kao mladić, pritvorio svog oca da ga pusti da ode među pokajnike, kako se oprostio od njega, zatim otišao i nikada se više nije vratio. Nije li i njegovog oca radi njega morila ista patnja koja sad njega muči za sinom? Nije li otac odavno umro, sam, ne videvši više svoga sina? Nije li i on sam morao da očekuje istu sudbinu? Nije li bila lakrdija ovo ponavljanje, nije li bilo nečeg čudnog i glupog u tom trčanju unutar kobnog kruga?

Reka se smejala. Da, to je bilo tako, sve se uvek vraćalo, sve što se nije do kraja propatilo i razrešilo, nailazile su uvek iste patnje. Sidhartha se tada ponovo ukrca u čamac i odveze do kolibe, sećajući se svog oca, sećajući se svog sina, ismevan od reke, u razdoru sa sobom, sklon da očajava, a ne manje sklon da se i sam grohotom smeje sebi i celom svetu. O, rana još nije procvala, njegovo srce se još odupiralo sudbini, iz njegove patnje još nisu zračili vedrina i pobeda. Ali u njemu se budila nada i, vrativši se u kolibu, osetio je neodoljivu želju da Vasudevi otvori dušu, da mu je prikaže, da njemu - majstoru u slušanju - iskaže sve.

Vasudeva je sedeo u kolibi, pletući korpu. On više nije vozio čamac, oči su mu oslabile, i ne samo oči već i mišići i ruke. Nepromenjeni i rascvetani bili su samo blagost i vedra dobroćudnost na njegovom licu.

Sidhartha sede kraj starca i sa njegovih usana lagano potekoše reči. Pričao je sad o svemu o čemu nikada nije govorio, o svom odlasku u grad, o rani koja je bridela, o svojoj zavisti pri pogledu na srećne očeve, o tome da je svestan koliko su takve želje nerazumne, o svojoj uzaludnoj borbi protiv njih. O svemu je govorio, bio je u stanju da kaže sve, pa i najmučnije, sve se moglo reći, sve pokazati, o svemu pričati. Otkrio je svoju ranu, govorio i o svom današnjem bekstvu, kako se prevezao preko vode - kao detinjasti begunac - sa namerom da ode u grad, i kako se reka smejala.

Dok je govorio, a govorio je dugo, dok ga je Vasudeva slušao smirena lica, Sidhartha je to slušao i Vasudeva osećao jače no ikad, osećao kako se njegovi jadi, njegove strepnje i skrivene nade ulivaju u sagovornika i odatle opet dolaze njemu u susret. Otkriti svoju ranu ovom slušaocu bilo je isto kao kupati se u reci sve dok se rana ne rashladi i

sjedini sa rekom. Još dok je govorio, otvarao dušu i ispovedao se, Sidhartha je sve više osećao da ga u stvari ne sluša Vasudeva, jedno ljudsko biće, već da ovaj pažljivi slušalac upija u sebe njegovu ispovest kao drvo kišu, da je njegov nepokretni sagovornik oličenje reke, sam bog, sama večnost. I tada Sidhartha presta da misli na sebe i na svoju ranu, obuže ga saznanje o izmenjenom biću Vasudeve, a što je više osećao i ulazio u to, utoliko je sve postajalo manje neobično, utoliko mu je bivalo jasnije da je sve u redu i sasvim prirodno, da je Vasudeva već odavno, gotovo oduvek, bio takav, da to samo on nije do kraja sagledao, štaviše, da se on sam skoro i ne razlikuje od njega. Osećao je da on sada starog Vasudevnu vidi kao što narod vidi bogove i da to ne može biti trajno; u srcu je počeo da se oprašta sa Vasudevom. Pri tom je još uvek govorio. Kada je došao do kraja, Vasudeva uperi topli pogled malko oslabelih očiju u njega, bez reči, a iz njega su ćutke zračili ljubav i vedrina, razumevanje i spomaja. Uхватivši Sidharthu za ruku, on ga povede do n ihovog sedišta na obali, sede zajedno s njim i osmehnu se reci.

- uo si je kako se smeje - reče. - Ali, nisi ćuo sve.

Daj da oslušnemo, pa ćeš ćuti više.

Oslušnuše. Blago se razleže višeglasna pesma reke.

Sidhartha uperi pogled u vodu, u njenom toku ukazaše mu se slike: pojavi se njegov otac, usamljen, u tuzi za sinom, pojavi se i on sam, usamljen, i on vezan okovima ćežnje za dalekog sina; pojavi se njegov sin, usamljen i on, dećak, stremeći pun poćzude plamenom putanjom svojih mladalaćkih ćelja, svaki od njih usmeren svome ćilju, opsednut svojim ćiljem, svako od njih mućen patnjom. Reka je pevala glasom patnje; pevala puna ćežnje i puna ćežnje je proticala ka svom ćilju, njen glas je lićio na tućbalicu.

"^uješ li? upita ga Vasudeva pogledom, bez reći.

Sidhartha potvrdi glavom.

- Slušaj pažljivije! - prošaputa Vasudeva.

Sidhartha se trudio da ćuje bolje. Oćeva slika, njegova sopstvena slika i slika sina slivale su se ujedno, pojavila se i Kamalina slika i rasplinula, Govindina slika i druge slivale su se i pretvarale u reku, sve su težile reci, ka ćilju, pune ćežnje, ćudnije i patnje, a glas reke je tako e bio bremenit ćežnjom, pun gorućeg bola i neutoljive ćelje. Reka je težila svom ćilju, Sidhartha vide kako hita reka, koja se sastojala od njega i od njemu bliskih i od svih ljudi koje je ikada video, svi talasi i vode lutali su, uz patnju, u susret ćilju, mnogim ćiljevima, vodopadu, jezeru, brzaku i moru, svi ćiljevi su se dostizali, a iza svakog je sledio drugi, i voda je

postala para i uzdizala se ka nebu, postala je kiša i padala s neba, postala je izvor, potok, reka, i opet je stremila dalje, opet je proticala. Ali, čežnjivi glas se izmenio. Još uvek je odzvanjao pun patnje i traženja, ali su mu se pridružili drugi glasovi, zvuci radosti i žalosti, dobri i zli glasovi, smeha i tugovanja, stotine glasova, hiljade glasova. Sidhartha je osluškivao. Sav se predao i udubio u slušanje, prazan i bez ijednog drugog osećanja upijao je zvuke u sebe, osetivši da je dokraja naučio da osluškuje. esto je on već sve to čuo, brojne glasove u reci, ali danas su oni bili sasvim novi. Sad više nije mogao da razlikuje te silne glasove, da odvoji smeh od plača, detinje glasove od muških, svi su sad odjekivali zajedno, tužbalica čežnje i smeh posvećenih, krik gneva. i ropac samrtnika, sve je to bilo jedno, me usobno protkano i povezano, hiljadostruko isprepletano. I sve zajedno, svi glasovi, svi ciljevi, sve čežnje i patnje, sva zadovoljstva, sve dobro i zlo - sve to skupa bio je svet. Sve to zajedno bio je tok zbivanja, muzika života! I kad bi Sidhartha pažljivo slušao reku, njenu pesmu sa hiljadu glasova, kad ne bi slušao tugovanku i smeh, kad svoju dušu ne bi vezivao za neki od glasova i ulazio u nj sa svojim j a, već čuo sve, celinu, čuo jedinstvo- onda se velika pesma sa hiljadama glasova sastojala od jedne jedine reči, a ta je glasila om: savršenstvo.

"]:uješ li?" ponovo ga upita Vasudeva pogledom.

Vasudevina osmeh je blistao, nad svim borama njegovog staračkog lica lebdeo je sjaj, kao što je nad svim glasovima reke lebdeo om. Zablista njegov osmeh gledajući u prijatelja, a na Sidharthinom licu zablista isti osmeh. Njegova rana je procvala, njegova patnja je zračila, njegovo j a se ūttlilo u jedinstvo.

U tom času Sidhartha je prestao da se hvata ukoštac sa sudbinom, prestao da pati. Na njegovom licu se rascvetala vedrina spoznaje kojoj se više ne suprotstavlja nikakvo htenje, koja prepoznaje savršenstvo i saglašava se s tokom zbivanja, sa strujom života, puna samilosti, saradosti, predana tokovima u pripadnosti jedinstvu.

Kada se Vasudeva digao sa sedišta na obali i pogledao Sidhartha u oči, kada je video da u njima zrači vedrina spoznaje, ovlaš mu rukom dodirnu rame, na njemu svojstveni, obazrivi i tanani način, pa reče:

- Očekivao sam ovaj čas, dragi. Sad kad je došao, pusti me da idem. Dugo sam očekivao ovaj čas, dugo sam bio splavar Vasudeva. Sada je dosta. Zbogom ostaj, kolibo, zbogom ostaj, reko, zbogom mi ostaj, Sidhartha. Sidhartha se duboko pokloni onom koji se opraštao.

- Znao sam - reče tihim glasom. - Poći ćeš u šumu, zar ne?

- Da, odlazim u šumu, odlazim u jedinstvo-
progovori Vasudeva ozareno.

Ozareno je otišao, a Sidhartha ga je ispratio pogledom. Gledao je za njim sa dubokom radošću i dubokom ozbiljnošću, video njegove korake pune spokojstva, njegovu glavu ovenčanu sjajem, njegovu pojavu obasjanu svetlošću.

GOVINDA

Jednom je Govinda s ostalim monasima proveo vreme odmora u lugu koji je kurtizana Kamala poklonila sledbenicima Gotame. ^uo je da se govori o nekom starom splavaru, koji je dan hoda živeo na reci i koga su mnogi smatrali mudracem. Kada je Govinda opet krenuo na putešestvije, odabrao je put preko splava, željan da vidi tog splavara. Mada je ceo svoj život proživio prema pravilima, veoma poštovan i od mla ih monaha zbog svojih godina i skromnosti, u njegovom srcu se ipak nisu ugasili nemir i traženje.

Stigao je do reke i zamolio starca da ga preveze, a kada su se na suprotnoj obali iskricali iz čamca, obratio se starcu ovim rečima:

- ^iniš mnogo dobra monasima i hodočasnicima, prebacio si preko reke mnoge od nas. Nisi li i ti, splavaru, jedan od onih koji tragaju za pravim putem?

Sidhartha odgovori s osmehom u staračkim očima:

- Nazivaš li sebe čovekom koji traži, o prečasn, a već si duboko zašao u godine i nosiš ruho monaha Gotame?

- Jesam star - reče Govinda - ali nisam prestao da tražim. Nikada neću prestati da tražim, izgleda da mi je to su eno. Rekao bih da si i ti tražio. Hoćeš li mi reći koju reč, poštovani?

Sidhartha reče:

- [ta bih imao da ti kažem, prečasn? Možda to, da preteruješ u svom traženju? Da od silnog traženja ne stigneš da nac @eš?

.e

- Kako to? - upita Govinda.

- Kada neko traži - reče Sidhartha - lako se može dogoditi da mu oko vidi samo ono što traži, da nije u stanju bilo šta da na e, da primi u sebe, jer misli samo na ono za čim traga, imajući svoj cilj opsednut je tim ciljem. Z -ažiti - znači imati cilj. Ti si, prečasn, možda odista jedan od onih koji traže, jer, težeći za svojim ciljem, mnogo toga ne vidiš što ti je neposredno pred očima.

- Ne shvatam te još sasvim - zamoli ga Govinda-

kako to misliš?

Sidhartha reče:

- Jednom davno, pre mnogo godina, bio si već na ovoj reci, prečasn, pa si na obali zatekao usnulog čoveka, seo si kraj njega i čuvao njegov san. Ali, nisi prepoznao usnulog, o Govinda.

Zapanjen i kao opčinjen, monah se zagledao u oči splavara:

- Jesi li ti, Sidhartha - upita bojažljivo. - Eto, ni ovog puta te nisam poznao! Od srca te pozdravljam, Sidhartha, svim srcem se radujem što te ponovo vidim! Mnogo si se izmenio, prijatelju. Postao si, dakle, splavar?

Sidhartha se srdačno nasmeja.

- Da, splavar sam, Govinda. Mnogi ljudi se moraju često menjati, Govinda, moraju da nose razne vrste odeće, a ja sam jedan od njih, dragi. Dobro mi došao, Govinda, provedi noć u mojoj kolibi.

Govinda je prenoćio u kolibi, spavao je na ležaju koji je nekad bio Vasudevina. Postavljao je mnogo pitanja prijatelju iz mladosti, pa je Sidhartha morao da mu ispriča mnogo iz svog života.

Kada je sutradan ujutro došlo vreme da krene na put, Govinda izgovori, ne bez ustezanja, ove reči:

- Pre no što bih nastavio ovo putovanje, Sidhartha, dozvoli mi još jedno pitanje. Imaš li neko svoje učenje? Imaš li neku veru ili neko saznanje koje slediš, koje ti pomaže da živiš i da postupaš onako kako je pravo.

Sidhartha reče:

Ti znaš, dragi, da sam još kao mladić, kada smo živeli u šumi kod isposnika, počeo da sumnjam u učenje i učitelje i da im okrećem leđa. I ostao sam pri tome. Pa ipak sam otad imao mnoge učitelje. Duže vreme je moja učiteljica bila jedna lepa kurtizana, jedan bogati trgovac bio je moj učitelj i nekoliko kockara. Jednom mi je i neki putujući sledbenik Bude bio učitelj; sedeo je kraj mene kada sam zaspao u šumi, na pokloničkom putovanju. Od njega sam takođe učio i njemu sam zahvalan, veoma zahvalan. Ali, najviše sam naučio ovde od ove reke i od mog prethodnika, splavara Vasudeve. Bio je prost čovek, taj Vasudeva, nije bio mislilac, ali znao je šta je neophodno, baš kao i Gotama, on je bio savršen, bio je svetac.

Govinda reče:

- Sidhartha, ti još uvek pomalo voliš da se podsmevaš, kako mi se čini. Verujem ti i znam da nisi sledio jednog učitelja. Ali, zar nisi ipak i sam naišao, ako ne na učenje, a ono na izvesne misli, određena saznanja koja su tebi

svojestvena i pomažu ti da živiš? Kada bi mi rekao nešto o tome, to bi pricinilo radost mom srcu.

Sidhartha reče:

- Da, dolazile su mi misli i saznanja odvajkada.

Katkad sam, u toku jednog časa ili dana, osetio u sebi znanje, kao što se u srcu oseti život. Bilo je sijaset misli, ali bilo bi mi teško da ti ih saopštim. ^uj, Govinda, ovo je jedna od mojih misli koju sam otkrio: mudrost se ne može saopštiti. Mudrost, koju mudrac pokušava da saopšti, zvuči uvek kao ludost.

- [ališ se? - upita Govinda.

- Ne šalim se. Kažem ti šta sam otkrio. Saznanje se može saopštiti, ali ne i mudrost. Ona se može naći, u njoj se može živeti i biti ponesen njome, sa njom se mogu stvarati čuda, ali se ne može iskazati i naučiti. To je ono što sam ponekad naslućivao kao mladić, što me je nagnalo da napustim učitelje. Otkrio sam jednu misao, Govinda, koju ćeš ti opet smatrati šalom ili ludošću, ali je to moja najbolja misao. Ona glasi: suprotnost svake istine je tako e istina! Naime, istina se može iskazati i zaodenuti u reči samo ako je jednostrana. A jednostrano je; sve što se može mislima misliti i iskazati rečima, sve je to jednostrano, polovično, lišeno celine, zaokruženosti i jedinstva. Kada je uzvišeni Gotama u svom učenju govorio o svetu, on je morao da ga deli na sansaru i nirvanu, na varku i istinu, na patnju i izbavljenje. Ne može se drugačije i nema drugog puta za onog koji hoće da uči druge. Ali, sam svet, posto anje oko nas i u nama samim nikad nije jednostrano. Nikad jedan čovek ili jedno delo nisu potpuno sansara ili potpuno nirvana, nikad jedan čovek nije sasvim svetac ili sasvim grešnik. Tako nam se čini, jer smo podložni varci da je vreme nešto stvarno, Govinda, ja sam to iskusio veoma često. I ako vreme odista nije stvarno, onda je i raspon koji na izgled postoji izmec @u sveta i večnosti, izme u patnje i blaženstva, izme< @u zla i dobra, takode samo varka.

- Kako to? - upita Govinda usplahireno.

- Saslušaj me, dragi, slušaj pažljivo? Grešnik, kakav sam ja i kakav si ti, jeste grešnik, ali će jednom opet biti Brahma, dostići će jednom nirvanu, postaće Buda - ali vidi: to "jednom" je varka, samo je alegorija! Grešnik se nalazi na putu da bude Buda, on nije u toku svog razvoja, mada mi u svom misaonom svetu stvari ne umemo drugačije da zamislimo. U grešniku se, već sad i danas, nalazi budući Buda, njegova budućnost je sva tu, u njemu, u tebi - u svakom biću koje nastoji treba da poštuješ mogućeg, skrivenog Budu. Svet nije nesavršen, niti se nalazi na

sporom putu ka savršenstvu, prijatelju Govinda, ne, on je u svakom trenutku savršen, svi gresi već nose u sebi oprostaj, sva mala deca već nose u sebi starce, sva odojčad smrt, svi samrtnici večni život. Ne može nijedan čovek da vidi koliko je onaj drugr prevalio od svog puta, u razbojniku i kockaru živi Buda, u brahmanu živi razbojnik. U dubokim meditacijama postoji mogućnost da se poništi vreme, da se istovremeno sagleda sav bivši, postojeći i budući život, i tu je sve dobro, sve savršeno, sve je brahman. Zato mi se ono što jeste čini dobrim, smrt mi se čini kao život, greh kao svetaštvo, mudrost kao ludost, sve mora da bude tako, potrebni su samo moj pristanak, moja dragovoljnost, moja saglasnost, za mene je tako dobro i nikada mi ne može biti na štetu. Na svom telu i u svojoj duši sam iskusio da mi je greh bio preko potreban, bili su mi neophodni pohota, težnja za zemaljskim dobrima, bila mi je nužna i sujeta, a trebalo je da zapadnem u sramno očajanje da bih naučio da se ne protivim, da naučim da volim svet i da ga ne upoređujem sa nekakvim uobraženim svetom svojih želja, sa savršenstvom kakvo sam ja zamislio, već da ga pustim onakvog kakav jeste, da ga volim i da mu rado pripadam.

- To su, o, Govinda, neke od misli koje su mi pale na um. Sidhartha se saže i podiže kamen sa zemlje, odmeravajući ga zatim u ruci.

- Ovo je kamen - reče poigravajući se njime - a kroz izvesno vreme pretvoriće se, možda, u zemlju, iz zemlje će nastati biljka, ili životinja, ili čovek. Ranije bih bio rekao: "Ovaj kamen je samo kamen, bezvredan je, pripada svetu iluzija, meciutim, njemu tako e pridajem važnost, jer će u krugu preobražaja postati čovek, ili duh." Tako bih, kanda, rasu ivao ranije. Danas, naprotiv, mislim: ovaj kamen je kamen, on je i životinja, on je i bog, on je i Buda, ja ga ne poštujem i volim zato što bi jednom mogao postati ovo ili ono, već zato što je sve odvajkada bilo i jeste - i upravo zato što je ovo kamen, što mi se danas pojavljuje kao kamen, ja ga volim i vidim vrednosti i smisao u svakoj njegovoj žilici i šupljini, u žutom, u sivom, u tvrdoći, u zvuku koji daje od sebe kad ga kucnem, u suvoći ili vlazi njegove površine. Ima kamena koji pri dodiru podsećaju na ulje, ili na sapun, drugi opet na lišće, ili pak pesak, a svaki je od njih nešto posebno i na svoj način obožava om, svaki je brahman, ali istovremeno i kamen, od ulja ili sapuna, i baš mi se to dopada, izgleda mi čudesno i dostojno obožavanja. Ne traži da ti kažem nešto više o tome. Reći samo oštećuju skriveni smisao, sve postaje odmah malo drugačije kada se izgovori, malo krivotvoreno,

malo luckasto - a i to je dobro i veoma mi se dopada, potpuno se slažem da ono što za jednog čoveka predstavlja blago i mudrost, drugom uvek zvuči kao ludost.

Govinda ga je slušao bez reči.

- Zbog čega si m govorio ono o kamenu? - upita nakon stanke oklevajući.

- U tome nije bilo nikakve namere. Ili možda sam time hteo da kažem da, eto, volim kamen, i reku, i sve stvari koje posmatramo i od kojih možemo da učimo. Mogu da volim kamen, a tako e i drvo, ili komad njegove kore. To su stvari, a stvari se mogu voleti. Reči se, me utim, ne mogu voleti. Zato razna učenja nisu za mene, ona nemaju čvrstinu, ni mekoću, nemaju boje, ni rubove, niti miris ili ukus, ona sadrže sazno reči. Možda je mnoštvo reči to što te sprečava da nac @eš mir. Jer su i izbavljenje i vrlina, a i sansara i nirvana, samo puke reči, Govinda. Ne postoji stvar koja je nirvana, postoji samo reč nirvana.

Govinda reče:

- Nije nirvana samo reč, prijatelju. To je misao.

Sidhartha produži:

- Neka to bude misao. Moram priznati, dragi, da ne umem da pravim razliku izme u misli i reči. Iskreno rečeno, ne držim mnogo ni do misli. Više držim do stvari. Ovde, na primer, na ovom čamcu za prevoz bio je čovek, moj prethodnik i učitelj, pravi svetac, koji je dugi niz godina jednostavno verovao u reku, ni u šta drugo. On je čuo glas kojim mu se reka obraćala, od nje je učio, ona ga je vaspitavala i prosvećivala, za njega je reka bila bog, tokom dugih godina on nije došao do saznanja da su svaki vetar, svaki oblak, svaka ptica i svaka buba isto tako božanski, da znaju koliko i uvažena reka i da se od njih isto toliko može naučiti. Ali, kada je taj svetac otišao u šumu, on je znao sve, znao je više no ti i ja, bez učitelja, bez knjiga, samo zato što je verovao u reku.

Govinda reče:

- Ali, da li je to što ti nazivaš "stvarima" nešto stvarno, nešto suštastveno? Nije li to samo varka sveta iluzije, slika i pričina? It oj kamen, tvoje drvo, tvoja reka - jesu li oni stvarnost?

- Ne brinem se za to - reče Sidhartha. - Neka su te stvari i pričine, ali onda sam i ja pričina i na taj način su one uvek jednake meni. To je ono zbog čega su mi drage i r , f w

dostojne uvažavanja: one su sa mnom istovetne. Zbog toga mogu da ih volim. I evo sad jedne pouke, kojoj ćeš se smejati: čini mi se, o, Govinda, da je ljubav od svega

najvažnija. Prozreti svet, protumačiti ga i prezreti, to je stvar velikih mislilaca. Ali, meni je jedino stalo do toga da volim svet, da ga ne prezirem, da ne mrzim ni svet ni sebe da na nj, na sebe i na sva bića mogu da gledam sa ljubavlju, i sa divljenjem, i sa strahopoštovanjem.

- To shvatam - odgovori Govinda. - Ali, to je upravo ono što je Uzvišeni spoznao kao varku. On nalaže blagonaklonost, obzir, samilost i trpeljivost, a ne ljubav, on nam je zabranio da svoja srca vezujemo ljubavlju za nešto zemaljsko.

- Znam - reče Sidhartha; njegov osmeh je blistao kao suvo zlato. - Znam, Govinda. I eto nas usred čestara misli, u raspri oko reči. Jer, zbilja, ne mogu poreći da su moje reči o ljubavi u suprotnosti, na izgled u suprotnosti sa rečima Gotame. Upravo zbog toga sam veoma podozriv prema rečima, znajući da je ta suprotnost varka. Znam da se slažem sa Gotamom. Kako i On ne bi znao za ljubav? On, koji je čoveče bitisanje spoznao u svoj njegovoj prolaznosti, a koji je ipak toliko voleo ljude da je jedan dugog, tegobni život utrošio samo na to da im pomogne, da ih uči! Kod njega, kod tvog velikog učitelja, stvar mi je milija od reči, njegovo delanje i život su mi važniji od njegovih govora, pokret njegove ruke značajniji od njegovih misli. Njegovu veličinu ne gledam u njegovom govoru i mislima, već u njegovom delanju i životu.

Dva starca su dugo ćutala. Zatim progovori Govinda, poklonivši se pri oproštaju:

- Zahvaljujem ti, Sidhartha, što si mi ponešto rekao o svojim mislima. Delimično su to neobične misli, nisu mi sve u prvi mah postale razumljive. Kako bilo da bilo, ja ti zahvaljujem i želim ti spokojne dane.

(Krišom je, međutim, pomislio u sebi: Sidhartha je čudan čovek, izgovara čudne misli, njegovo učenje zvuči luckasto. Drugačije zvuči učenje Preuzvišenog, jasnije, suštinskije, razumljivije, ono ne sadrži ništa neobično luckasto ili smešno. Ali, Sidharthine ruke i noge, njegove oči, čelo, mišice, njegov osmeh, njegov pozdrav i hod bitno odudaraju od njegovih misli. Otkako je naš uzvišeni Gotama ušao u nirvanu nisam nikada više nailazio na čoveka kod koga bih osetio: ovo je svetac! Jedino sam kod njega, Sidharthe, to osetio. Neka je njegovo učenje i neobično, neka njegove reči zvuče luckasto, ali njegov pogled i njegova ruka, njegova koža i kosa, sve na njemu zrači čistotom, zrači spokojstvom, vedrinom, blagošću i svetošću kakve od smrti našeg uzvišenog učitelja nisam video ni kod jednog drugog Ijudskog bića.)

Razmišljajući tako, s oprečnim osećanjima u srcu,
Govinda još jednom pri e Sidharthi, privučen ljubavlju. On
se duboko pokloni prijatelju koji je sedeo spokojno.

- Sidhartha - reče - postali smo starci. Teško da
ćemo jedan drugoga ponovo videti u ovom liku. Vidim,
voljeni, da si našao mir. Priznajem da ga ja nisam našao.
Reci mi, uzvišeni, samo jednu reč, daj mi da ponesem sa
sobom nešto opipljivo, nešto što mogu da shvatim! Daj mi
nešto za moj dalji put. ^esto je tegoban taj moj put,
Sidhartha, često je mračan.

Sidhartha je ćutao i gledao ga uvek istim, tihim
osmehom. Govinda mu se uneo u lice ukočena pogleda, pun
zebnje, pun čežnje. U njegovom pogledu odražavala se
patnja i večno traženje, večno nenalaženje.

Sidhartha je to video i smešio se.

- Prigni se meni! - šapnu Govindi na uvo. - Prigni
se! Tako, još bliže! Sasvim blizu! Poljubi me u čelo,
Govinda!

Dok je Govinda, začu en, ali ipak privučen velikom
ljubavlju i slutnjom, poslušao njegove reči i, prignuvši mu
se, dodirnuo usnama njegovo čelo, zbilo se nešto čudesno.
Dok su mu misli još bile zaokupljene Sidharthinim neobič-
nim rečima, dok je uzaludno i opirući se težio da zamisli
nepostojanje vremena, da nirvanu i sansaru predočava u
sebi kao jedno, dok su se u njemu borili prezir prema
rečima prijatelja sa ogromnom ljubavlju i strahopoštova-
njem, evo šta se dogodilo:

Nije više video lik svoga prijatelja Sidharthe - umesto
toga video je druge likove, dugi niz, čitavu reku likova,
stotine i hiljade, koji su svi dolazili i nestajali, a ipak se
činilo da su svi istovremeno prisutni, u neprekidnoj meni i
preporodu, a ipak su svi oni bili Sidhartha. Video je lik
ribe, šarana sa beskrajno bolno razjapljenim ustima umiru-
će ribe, ugaslih očiju - video je lice novorodenog deteta,
crveno i naborano, u plaču iskrivljeno - video je lice
ubice, video kako zabada nož u telo nekog čoveka - u isti
tren je video ubicu vezanih ruku, na kolenima, kako mu
krvnik udarcem mača odseca glavu - video je naga tela
muškaraca i žena u pozama i borbama ljubavne pomame-
video je leševe gde leže opruženi, nemi, hladni, prazni-
video je životinjske glave, glave divljih veprova, krokodila,
slonova, bikova, ptica - video je bogove, video je Krišnul
Agnija2 - sve ove pojave i likove video je povezane
hiljadama medusobnih veza, oni su pomagali jedni drugizna
u ljubavi, u mržnji, uništavajući se, ra ajući jedno drugo,
svako od njih je težilo smrti, uz strasno i bolno priznavanje

prolaznosti, a nijedno od njih nije umiralo, već su se stalno preobražavali ponovo rođeni, dobijajući uvek novi lik, a da izme u jednog i drugog lika nije ležalo vreme - i sve ove pojave i likovi mirovali su, proticali, oploćavali se, plutali i prelivali se jedno u drugo, i svi su bili prevučeni veoma tananim, besuštastvenim pa ipak postojećim, kao tankizn staklom, ili ledom, providnom kožom, kao posuda ili forma ili maska od vode, a ta maska se smešila, ta maska je bila Sidharthino lice koje je on, Govinda, tog istog trenutka, dodirivao usnama. I tako je Govinda video taj osmeh maske, osmeh jedinstva iznad uskovitlanih obličja, osmeh istodobnosti iznad hiljade rođenja i smrti, a taj osmeh Sidharthin bio je isti, potpuno istovetni tihi, tanani, nedokučivi, možda dobrohotni, a možda podsmešljivi, mudri, hil adostru osmeh Gotame - Bude - kakav je i sam stotine puta video pun strahopoštovanja. Govinda je znao, ovako se smeše samo savršeni.

Ne znajući više da li postoji vreme, da li je ovo vi e trajalo trenutak ili sto godina, ne znajući više postoji jedan Sidhartha, jedan Gotama, postoje li ja i ti, pogo e božanskom strelom koja mu je u najunutarnjoj biti zadal slatku ranu, opčinjene i razrešene duše, Govinda je još n vreme ostao nagnut nad Sidharthinim spokojnim licem koje je upravo poljubio, na kome su se pojavila sva oblič sve što nastaje, sve što bivstvuje. To lice je bilo nepro njeno, nakon što se ispod njegove površine ponovo zatvori bezdan hiljadostrukosti, Sidhartha se smešio spokojno, smešio se smireno i blago, možda veoma dobrohotno, a možda veoma podsmešljivo, isto kao što se smešio Uzvišeni Govinda se duboko poklonio, preko njegovog staračk kog lica tekle su suze za koje on nije ni znao, dok mu je srcu kao oganj gorelo osećanje duboke ljubavi, najskrušen jeg poštovanja. Poklonio se duboko, sve do zemlje, pred onim koji je sedeo nepomično, čiji ga je osmeh podsećao n sve što je u životu ikada voleo, što mu je u životu ikada dragoceno i sveto.